

Södertörns högskola / Institutionen för kultur och kommunikation
Interkulturell pedagogik

Att vara finsk rom i Sverige

En intervjustudie med tre finska romer

Magisteruppsats / Höstterminen 2008

Författare: Reetta Stenström

Handledare: Christina Rodell Olgac

Examinator: Maria Borgström

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar invandrade finska romers identitetsbygge i Sverige. Jag har gjort en kvalitativ intervjustudie med tre informanter. Syftet har varit att granska hur dessa finska romer i Sverige har format sin identitet under sin livstid och vilken roll skolan har haft för identitetsformeringen samt hur deras emigration har påverkat deras syn på sig själva som romer, finländare och/eller svenskar.

Jag har intervjuat en man i 30-års-åldern och två kvinnor, 45 respektive 50 år. Intervjuerna ägde rum i september 2005. Först fick jag kontakt med mannen och via honom fick jag även kontakt med kvinnorna. Alla tre var födda i Finland, men har flyttat till Sverige under sin barndom eller ungdom. Informanterna ombedes bl.a. att definiera vem som de anser vara en rom i jämförelse till en modell som Romano Missio i Finland har på sin hemsida (http://www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf).

Av min undersökning kan man dra slutsatsen att förändringar är på gång inom den finskromska gruppen. Allt fler romer vill utbilda sig och speciellt kvinnorna har gjort framsteg inom det området. Ungdomarna umgås mer och mer med andra grupper, nya typer av identiteter växer fram och deras identitet får intryck från andra kulturer. Romerna diskuterar sina interna frågor i finska media vilket är nytt. Av mina intervjuer framgår att samhället saknar förståelse för romernas kultur och romska ungdomars livsvillkor. Att dessa inte alltid i lika stor utsträckning som majoriteten har möjligheter till individuella val.

Nyckelord: romer, identiteter, skolor, minoriteter, Finland, Sverige, emigration, könsroller

Abstract

This thesis investigates the construction of identity among immigrated Finnish Roma in Sweden. I have concluded three qualitative interviews, with a 30-year old man and two women, 45 and 50 years old. The purpose of these interviews has been to investigate in what fashion these individuals, all members of the Finnish Roma minority in Sweden, have constructed their identity and how their schooling has contributed to this.

I first got in contact with the man and via him I was able to reach the women and interview them too. All three were born in Finland but moved to Sweden during childhood or adolescence. The informants were among other things asked to define who is Roma and who is not, all according to a model that can be viewed at Romano Missio's Finnish website (http://www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf).

My investigation makes evident that changes are in progress in the Finnish Roma community in Sweden. An increasing number of Roma are interested in higher education. Youngsters seek contact with people from other societal groups and their identity is constructed increasingly in interaction with other cultures. Internal Roma issues are now more openly discussed in mainstream media in Finland. According to my research society lacks in understanding for and knowledge about Roma culture. Not much is known about the conditions under which Roma youngsters live and the fact that these young people do not get the same freedom of choice that is granted for others the same age.

Key words: Roma, Identities, Schools, Minorities, Finland, Sweden, Emigration, Gender roles

Innehållsförteckning

1 Inledning och bakgrund.....	5
2 Syfte och frågeställningar.....	7
3 Romernas historia i Finland och Sverige.....	8
3.1 Romer i Finland – en kort historik.....	8
3.2 Romer i Sverige under de senaste årtionden.....	17
4 Tidigare forskning om finska romer.....	21
5 Teori.....	31
6 Metod.....	40
7 Intervjuerna.....	47
7.1 Intervjun med Toni.....	47
7.2 Intervjun med Sari.....	53
7.3 Intervjun med Tanja.....	55
8 Diskussion.....	64
Bilagor.....	77
Källor.....	79

1 Inledning och bakgrund

Denna uppsats handlar om tre finska romer som har emigrerat till Sverige och om hur skolan och livet i Sverige har påverkat deras identitet som rom och som finländare respektive svensk.

Eftersom jag själv har emigrerat från Finland till Sverige och numera hör till en etnisk minoritet här har jag blivit intresserad av hur erfarenheten av emigration och minoritetstillhörighet påverkar människans identitetsutveckling. Jag har märkt att man reflekterar mera medvetet över sin identitet när man tillhör en minoritet och oftare hamnar i situationer där man känner sig osäker hur man ska tolka omgivningens reaktioner. Romerna är en av de få traditionella minoriteter i Finland och har alltid varit i minoritet. Att studera finska romer kan även ge nya insikter om det finländska samhället och min egen kultur.

Jag har under min uppväxt ett flertal gånger träffat finska romer, men hade där i Finland egentligen aldrig någon personlig kontakt med romer. Mest har jag kommit i kontakt med romer i östra Finland på landsbygden. Nuförtiden bor dock de flesta romerna i städerna i västra Finland. Under min barndom åkte vi varje sommar via S:t Mickel och där på torget såg man alltid många romer. På senare år har jag åkt mycket båt mellan Finland och Sverige och nästan alltid har jag sett romer under resan. Ofta har jag noterat att dessa är i grupper av personer i ungefär samma ålder. Bara barn som rör sig med sina föräldrar verkar utgöra undantagen.

Här i Sverige har jag både i Borås i och Stockholm bott i samma hus som romer och har ofta träffat dem i tvättstugan. Det är då jag har börjat förstå deras strikta renhetsregler. Jag träffade för en tid sedan en romsk man i trettio års åldern i tvättstugan och vi bytte några ord på finska. Han var något generad och förklarade för mig att kvinnfolket var på besök i Finland och att det var därför han måste tvätta. Jag ställde mig frågan: Om det hade varit en finsk man, hade han känt ett likadant behov att förklara? Troligtvis, om det hade varit en finsk man av min fars generation så hade det varit en ganska vanlig inställning, men knappast en man i trettio års åldern.

Jag kommer ihåg en sommar i början av 1960-talet när vi åkte mot östra Finland att vi längs vägen såg ett läger där romerna hade bosatt sig. Den romantiska uppfattningen som jag hade om romer var att de levde i en total frihet och gjorde som det faller på för stunden. Gamla finska filmer från 1940-50-talen visar ofta en stereotypisk bild av den romska kvinnan som utmanande och aggressivt förförisk. Även i moderna schlagersångtexter är de ödesdigra spåkvinnor. De besitter övernaturliga krafter. Det kändes väldigt spännande och jag tänkte att där bor de fria människorna som inte behöver gå i skola eller ha andra förpliktelser heller. Där hade jag totalt fel för att deras liv är ju reglerat av många lagar som en utomstående inte nödvändigtvis ser. En av mina informanter sa att en rom stressar inte och det är kanske det som ändå gör intrycket av att man har en stark närvaro i nuet. Gemensamt för alla romer jag har träffat är en stark integritet och stolthet över sin egen kultur.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att granska hur några finska romer i Sverige har format sin identitet under sin livstid och vilken roll skolan har haft för identitetsformeringen samt hur deras emigration har påverkat deras syn på sig själva som romer och finländare och/eller svenskar.

Frågeställningar:

- Vem är rom enligt mina informanter?
- Hur har deras barndomsmiljö varit och hur har deras identitetsbyggande gått till?
- Hur ser maktstrukturerna ut hos romska familjerna idag?
- Hur har de upplevt skolans roll i respektive länder?
- Har de upplevt någon diskriminering och i så fall på vilket sätt?

Disposition av uppsatsen

Finska romer kallas för kaaleromer och den här uppsatsen börjar med en kort historik av kaaleromer i Finland och Sverige. Forskningen om finska romer presenteras med betoning på framför allt den nyare forskningen. Teoridelen består av frågor kring identitet, kultur och etnicitet samt skolans roll för identitetsbyggande. Intervjupersonerna presenteras var för sig, men analysen sker sedan kring olika teman i intervjuerna.

3 Romernas historia i Finland och Sverige

3.1 Romer i Finland - en kort historik

Det finns ingen exakt statistik över antalet romer i Finland eftersom man inte för statistik över etnisk tillhörighet. Till skillnad från Sverige för man däremot statistik över modersmålet i Finland, men eftersom de flesta finska romer pratar finska som modersmål ger inte denna statistik heller någon hjälp att mäta antalet romer i Finland. De senaste uppskattningar om antalet romer rör sig mellan 10.000 och 12.000 (Syrjä & Valtakari, 2008). Enligt samma undersökning fanns det 1551 romer mantalskrivna i Finland år 1895 och därtill uppskattningsvis ca 500 romer som inte var skrivna någonstans. 1954 uppskattade man antalet romer till drygt 4.000, år 1984 ca 6.500 och år 1995 ca 8.900. De flesta romer bor nuförtiden i södra och västra Finlands stora städer, men det finns enstaka kommuner även på landsbygden som länge har haft ett förhållandevis stor romsk befolkning. Den romska befolkningen är genomsnittligt yngre än majoritetsbefolkningen. Att dessa siffror får en sådan stegring på senare tid anser jag vara ett tecken på att allt fler öppet identifierar sig som romer.

Romer har funnits i Finland sedan 1500-talet. Romerna förvisades från Sverige till Finland som på den tiden hörde till Sverige. År 1637 kom en lag som tillät att hänga alla manliga romer som påträffades i Sverige-Finland. Under 1700-talet blev romernas situation något bättre för att den sedan efter mitten av 1800-talet förvärras igen då påtryckningarna för assimilering ökade. Den så kallade Walles kommitté från början av 1900-talet hade en total assimileringspolitik som målsättning. Kommittén fann det nödvändigt att definiera vilka var romer och kom fram till att de som ständigt bytte boplats var romer (Undervisningsstyrelsen, *Suomen romanien historia*, 2004, s. 4). Officiellt blev romer finska medborgare efter 1919 års lag om medborgarskap.

Under åren 1900-1960 fortsatte man med samma strävan efter att romerna på sikt helt skulle smälta in i majoritetsbefolkningen. Ofta blev romska barn omhändertagna och placerade på

barnhem. År 1956 bildades *Delegationen för zigenarärenden* som numera heter *Delegationen för romska ärenden*, vars syfte är att främja den romska befolkningens möjligheter till samhälleligt deltagande samt att främja den romska befolkningens ekonomiska, sociala och kulturella levnadsförhållanden. Ända till 1960-talet har romerna varit tvungna att vandra mycket. De flesta som är födda på eller före femtioåret har minnen från lägerlivet. På 1960- och 1970-talet började romer flytta in i städernas förorter. Under åren 1976-81 gav staten billiga lån för romer för att förbättra bostadssituationen.

Arbetslagen från 1987 förbjuder etnisk diskriminering. Vid Utbildningsstyrelsen finns *Enheten för utbildning av romer* sedan 1994 som finansieras med särskilda anslag för vuxenutbildning och där även den romska befolkningen är representerad i utbildningsenhetens ledningsgrupp (Social-och hälsovårdsministeriet, *Romerna i Finland*, 2004). Undervisningsstyrelsen har skapat ett nätverk av kontaktpersoner för att underlätta kontakterna mellan romerna och majoritetsbefolkningen och 1997 startades utbildningar för kulturledare inom romsk kultur. Europarådets ramkonvention för skydd av nationella minoriteter trädde i kraft i Finland 1998. Finlands president Tarja Halonen har varit initiativtagare till bildandet av *European Roma and Travellers Forum (ERTF)* inom Europarådet som bildades 2004 och där en finsk romsk kvinna, Miranda Vuolasranta, är viceordförande. *Fintiko Romano Forum* är paraplyorganisation för över tio romska organisationer som grundades 2007.

Romanispråket

Kimmo Granqvist som är forskare i romani på *Forskningscentralen för de inhemska språken, Focis*, skriver i en artikel i tidskriften *Latsio Diives* (3/2008) att kunskaperna i romani försämrades snabbt efter andra världskriget och man även har befarat att språket dör ut. Focis är ett statligt institut för språkforskning och en språkmyndighet i Finland. Sedan 1997 har Focis haft uppdrag att bedriva forskning i finska, svenska, samiska, romani och finländskt teckenspråk. Granqvist hänvisar i artikeln till Matti Leiwos forskning som visar att romani oftast inte är det språket man lär sig först eller det man kan bäst och att romani på det sättet inte fyller de kriterier man har för ett modersmål. Däremot konstaterar Leiwo att romani är ett modersmål i den bemärkelsen att man identifierar sig med det. Den finska varianten av romani har starka germanska och skandinaviska inslag. Finska ord förekommer mera sällan kanske på grund av

att språket har en karaktär av ett hemligt språk. Finska språkets påverkan syns i uttalet och syntax samt i flertal översättningslån (Granqvist, 2008).

Raimo Vehmas har jämfört en undersökning från 1954 och *Helsingin huoltovirastos* (= socialförvaltningen i Helsingfors) kartläggning angående kunskaper i romani och konstaterar på samma sätt som Granqvist att kunskaperna i romani har blivit betydligt sämre under de senaste femtio åren. Som orsaker till detta ses urbanisering och förändringar i familjestrukturen (Undervisningsstyrelsen, 2004).

Alldeles nyligen har det också väckts ett nytt intresse för romani. Sedan 1979 har romer i grundskolan rätt till två timmars undervisning i romani per vecka i Finland. Endast liten del av de elever som är berättigade till undervisning i romani får den undervisningen enligt en artikel i Vasabladet (*Vbl* 6.6.2005). I samma artikel hävdar språkforskaren Henry Hedman, själv rom, att det borde ges ut ungdomslitteratur, dataspel och undervisningsmaterial på romani. Enligt honom är även en bidragande orsak till att språket håller på att dö att familjestrukturerna förändrats precis som hos majoritetsbefolkningen, allt mindre växelverkan mellan generationerna. Många romer anser även att språket tillhör endast romer och att icke-romer inte har med det att göra, bland dem Veijo Svarts som intervjuas i Vasabladet (*Vbl* 6.6.2005). Hans fru är icke-rom och Svarts vill att endast barnen lär sig romani.

Rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur

Finlands grundlag när det gäller rätten till sitt språk och sin kultur från 1999 lyder så här:

”§17

Rätt till eget språk och egen kultur

Finlands nationalspråk är finska och svenska.

...

Samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheter utfärdas genom lag. Rättigheterna för dem som an-

vänder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp skall tryggas genom lag.”

Enligt grundlagen i Finland betraktas alltså inte finlandssvenskarna som en minoritet utan svenska språket har en likvärdig status i Finland som finskan. Jag uppfattar av formuleringen i lagen ”*och andra grupper*” att alla minoriteter ges lika stor rätt att bevara och utveckla sitt språk och kultur oavsett vilka grupper de är eller hur länge de har vistats i landet fast endast samerna och romerna nämns. Samerna har även ett urfolksstatus och de som använder teckenspråk har också ett starkt skydd med egen lagstiftning jämfört med de andra minoriteterna.

Livlig debatt kring romerna i 2000-talets Finland

På senare tid har det i Finland uppstått livlig debatt kring romer och de har ofta förekommit i media. För en tid sedan hamnade ett tv-program i rubrikerna och man var tvungen att ändra namnet på programmet. *Manne-TV* var ett humorprogram som drev med fördomar om romer. ”Manne” är ett nedsättande ord för rom. Vissa ansåg att programmet förstärkte fördomarna medan andra tyckte att de var så tillspetsade att alla skulle förstå att man driver med fördomarna.

Även romernas interna strider har hamnat i rampljuset. Man har diskuterat våldet mellan olika släkter. Polismannen Riku Lumberg som själv är hälften rom har skrivit ett öppet brev till romerna som publicerades i *Helsingin Sanomat*. I artikeln vill han öppet diskutera det tabubelagda ämnet blodshämnden och dess följeslagare undvikandeplikten. Denna sed existerar enligt honom fortfarande inom den romska kulturen trots att den har blivit ovanligare. Denna hämnd riktar sig lika väl mot dem som är släktingar till den skyldiga och därmed måste en del oskyldiga människor gömma sig (*Helsingin Sanomat* 18.8.2007). Den romske sångaren Rainer Friman har aktivt deltagit i debatten och skrivit en bok kring debatten (Friman, *Miehen tie*, 2008). Friman har också bildat en romsk konstnärsorganisation där några romska konstnärer som är på samma linje som han har anslutit sig.

Martti Grönfors har forskat om finska romers rättssystem och har skrivit om blodshämnden i sina böcker *Blood feuding among Finnish gypsies* (1977), *Ethnic minorities and deviance : the relationship between Finnish gypsies and the police* (1979) och *Suomen mustalaiskansan*

(1981 s. 117ff). Dessutom har han skrivit om det åtminstone i två artiklar i *Journal of Legal Pluralism* (1986) och *The American Journal of Comparative Law* (1997). Blodshämnd innebär en vedergällning som släktingar till ett tidigare dödsoffer för våld riktar mot gärningsmannen eller dennes släktingar. Samtidigt har man bland finska romer en norm om att vedergällning skall hindras till varje pris och därför har gärningsmannens släkt undvikandeplikt enligt Grönfors. De måste flytta ifrån orten helst inom några timmar efter dådet och i alla situationer undvika att möta medlemmar av den andra släkten. Att försöka förhandla fram en försoning anses enligt Grönfors vara oförskämt. Man anser att hela gärningsmannens släkt är kollektivt ansvarig för det som hänt och därför kallas alla i den släkten för ”mördare” (Grönfors, 1981, s. 131). Hämndaktioner riktar, ifall gärningsmannen inte kan hämnas, i princip mot manliga släktingar, närmast brodern men även kusiner som ses som nära släktingar. Kvinnor, barn eller äldre förskonas, eftersom man anser att endast en feg person väljer ett offer som är svagare än en själv (ibid., s. 125). Om äkta makar hamnar på var sin sida av denna blodshämnd måste de separera omedelbart efter dådet. Det uppstår problem med barnen, men små barn brukar följa sin mor. Enligt Grönfors är denna separationsnorm inte numera lika stark som förut (ibid., s. 138). Annars har maken eller maken inte del i denna fejd på grund av att hämnden avser endast de som har *blodsband*, vilket innebär att t.ex. hustrun till en man som har hamnat i en blodshämnd/undvikandeplikt relation kan fortsätta att umgås med den andra sidan av fejden. Enligt Grönfors är religiös väckelse den starkaste faktorn som kan hindra hämnden (ibid., s. 140). Grönfors menar att det är svårt att ordna öppna tillställningar för romer på grund av denna sed, eftersom man inte kan veta vilka som kommer och därför deltar man inte så gärna i den typen av evenemang (ibid., s. 136).

På grund av denna häftiga debatt har konstnären och författaren Kiba Lumberg, själv rom, gjort en anmälan om ärekränkning mot Miranda Vuolasranta som är ordförande i *Suomen Romanifoorumi*, sakkunnig i utrikesministeriet samt medlem i Europarådet. Vuolasranta anser att media vill upprätthålla en negativ bild av den romska kulturen genom att intervjua enskilda människor som berättar om sina negativa erfarenheter. Man måste kunna skilja på enskilda individer som begår brott utan att stämpla en hel kultur säger hon. I samma artikel stödjer forskaren Grönfors Riku Lumbergs linje om öppen diskussion. Man har väldigt olika uppfattningar om hur vanligt förekommande blodshämnd är (*Keskisuomalainen* 20.10.2007). *Romano Missios* verksamhetsledare Tuula Åkerlund anser att man tolkar allt våld mellan romer som

blodshämnd fast det förekommer mycket våld även bland berusade unga män hos majoritetsbefolkningen (*Helsingin Sanomat* 20.8.2007).¹

Förbundet för mänskliga rättigheter har skrivit om undvikandeplikten i sin Rapport för mänskliga rättigheter, *Ihmisoikeusraportti 2/2008* i artikeln ”*Hyvä paha perinne*” (= God dålig sed). Förbundet för mänskliga rättigheter rekommenderar en nationell förlikningsprocess för att lösa denna problematik och började enligt artikeln en utredning kring frågan på hösten 2008. Artikeln hävdar att seden som bäst kan innebära respekt för de sörjande genom att de inte behöver möta släktingar till den personen som har förbrutit mot romska normer. Som sämst att de som har undvikandeplikten ibland inte kan hitta något ställe att bo där lokala romer kan acceptera dem som grannar, utan de lever ett ständigt flyktingliv. Förbundet för mänskliga rättigheter vill framför allt undersöka påverkan av denna sed på de romska barnen och deras framtid (*Ihmisoikeusraportti 2/2008*, s. 21).

Man kan läsa en diskussion kring romer t.ex. i dagstidningen *Keskisuomalainen*'s nätversion www.ksml.fi eller i *Kauppalehti*. Under sommaren 2008 har t.ex. *Helsingin Sanomat* skrivit i en artikel att vissa romer diskrimineras till förmån för andra romer. I artikeln intervjuas en romsk kvinna, Alida Friman, som berättar att när hon för fyra år sedan flyttade in i sin nuvarande lägenhet tog hon reda på ifall det bodde några andra romer i grannskapet. Om det hade varit några hade hon hälsat på dem och försäkrat sig om att de är ärbära romer. Hon tror att romer även i framtiden kommer att fråga andra romer om tillåtelse innan man flyttar till nya områden (HS 4.7.2008).

En del myndigheter tar hänsyn till romernas regler för undvikande, när de t.ex. delar ut hyreslägenheter till romer. Då har man frågat romerna som bor på orten om någon annan rom får flytta in i kommunen. En romsk pojke måste tidigt flytta hemifrån speciellt om modern är ensamstående. Många romska kvinnor är änkor vid 50-års ålder. Det anses enligt många romer olämpligt för en tonårsflicka att bo med sin far (Markkanen, 2003, s. 81). På bostadsförmedlingen förstår man kanske inte varför en 16-åring ska ha egen lägenhet eller att man inte vill bo i samma stadsdel med någon annan romsk släkt. Vissa romska familjer har blivit

¹Denna diskussion har många likheter med den debatten kring mordet på Fadime Sahindal som René León Rosales beskriver i sin artikel ”Likhetsstecknets logik”(2005) i *Bruket av kultur* av Öhlander (red.)

diskriminerade i förmån för andra romer. Även oskyldiga släktingar blir lidande om någon i familjen bryter mot romska normer.

På grund av denna diskussion har *Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet, ARA*, gett följande uttalande:

”Miljöministeriet och Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet konstaterar att ett val av boende som sker på grund av lov att flytta till en ort och skyldighet att flytta bort står i konflikt med grundlagen och den lagstiftning som berör val av boende. Därför är det inte ett godtagbart förfarande att den som väljer hyresgäst ber romsamfundet om flyttningstillstånd, dvs. av äldsten eller den kommunala kontaktpersonen eller att han i valet av hyresgäst tar i beaktande ett förbud som romsamfundet utfärdar.”

(<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=22227&lan=SV>)

Å andra sidan hävdar många fortfarande att kommunala bostadsförmedlingar diskriminerar romer överhuvudtaget. En romsk kvinna som heter Rosita Asp sa i *TV Finland* den 23.11.2008 att hon blivit nekad en hyreslägenhet i Tammerfors på grund av det funnits konflikter om tvättstugan med romer i en viss stadsdel i Tammerfors och att man därför inte ville ha några flera romer där. Detta fick hon höra i telefon när hon hade blivit identifierad som rom på grund av sitt förnamn Rosita.

Vilka som definieras som äkta romer har även diskuterats och många ser den diskussionen som en risk för intern rasism bland romer. Veldig många av romerna lever i blandäktenskap och då kan det uppstå hierarkier inom den romska gruppen (Friman, 2008).

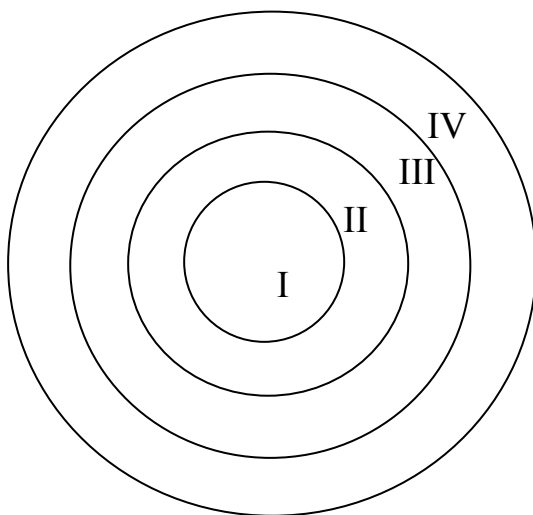
Enligt min mening tyder denna livliga debatt under de senaste åren på att det håller på att ske förändringar inom den finskromska kulturen. Förut har det alltid varit ytterst viktigt att hålla interna strider inom gruppen (Friman, *Helsingin Sanomat* 26.7.2007). Enligt Grönfors visar en äkta rom alltid sin lojalitet mot romerna. Ingen äkta rom skulle någonsin avslöja interna frågor för myndigheterna även om hon/han personligen hade nytta av detta (Grönfors, 1981, s. 174f).

Vem är rom?

Efter Walles kommittén (1900) har även andra diskuterat frågan om hur man definierar en rom. Grönfors tar upp frågan i sin bok *Suomen mustalaiskansa* (1981) som behandlar många aspekter i romsk kultur. De viktigaste kriterierna för en rom enligt honom är dels biologisk härstamning från romska föräldrar och att man känner till och följer romska normer. T.ex barn som har endast en romsk förälder eller barn uppvuxna på barnhem måste oftast ”förtjäna” sin romskhet och det beror på beteendet vem som räknas som rom och vems som inte gör det (Grönfors, 1981, s. 155ff).

På Romano missios hemsida i Finland finns även ett förslag till definition enligt Grönfors mall (http://www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf) (Bilaga 2, min översättning):

- En rom kan anses vara en person som själv betraktar sig som rom och den romska gemenskapen accepterar detta
- Att vara rom är någonting man ska förtjäna.

Exempel:

- I Båda föräldrarna är romer, man lever efter kulturreglerna, pratar romani
- II Båda föräldrarna är romer, man lever efter kulturreglerna, pratar inte romani

- III Den ena föräldern är romsk, man lever efter kulturreglerna
- IV Den ena föräldern är romsk, man är inte bunden till kulturen

Finska romer ser sig själva som både som finländare och romer menar Tuula Kopsa-Schön (1996 s. 180). Enligt henne är rangordningen för äkta romskhet bland romerna i Finland följande:

1. Karelska romska flyktingar (efter andra världskriget)
2. Romer från norra Finland
3. Romer från Norra Karelen
4. Romer i Åbo och mellersta Finland
5. Österbottniska romer
6. Romer i södra Finland och Helsingfors. (ibid., s. 116)

Karelska romska flyktingar har blivit en idealbild av romskhet, de anses vara romska kosmopoliter. De anses vara flitiga och flexibla och är därför omtyckta både hos romer och majoriteten. Samtidigt är de traditionella. Norra Karelen är enligt stereotypiska föreställningar en isolerad vagga för den romska kulturen, även romerna från norra Finland anses som traditionella. Österbottniska romer anses leva mera som majoriteten. Kontakterna mellan öst och väst har varit ganska fåtaliga (ibid., s. 108). Romerna i Åbo berättade att i Österbotten kunde en kvinna vistas i övre våningen fast en man samtidigt vistades på bottenvåningen (traditionellt får en romsk kvinna inte vistas ovanför en man) och kvinnorna kan ha korta kjolar. Romerna i Åbo ser sig själva som bildade. Det finns många släkter som har flyttat till området på senare tid och denna har neutraliserande påverkan, romskheten är inte så stark (ibid., 113f). Romer från alla delar av landet flyttar också till Helsingfors-trakten som anses vara det minst traditionsbundna området, men även där finns en del traditionella romer. Där kan en del romer öppet gå klädda i jeans och de kallas för ”jeansromer” (ibid., s. 110).

Enligt vad Kopsa-Schöns informanter har beskrivit som äkta romskhet har hon definierat det med följande begrepp (ibid., s. 75f):

1. *Implicit*. Den är fri från autentiska minnen. Man känner inte till dess innehåll med säkerhet.
2. *Äkta och rent*. Äkta romskhet innehåller traditioner som man använder för att skapa en kulturgestalt som växer fram från det förflutna.

3. *Normativt.* Äkta romskhet är måttstock som betonar vikten av det förflutna och dess överlägsenhet.
4. *Nostalgiskt, idealiserad och romantiserad.*
5. *Abstakt.* Alla romer delar inte samma kollektivt minne.
6. *Transformativt.* Den möjliggör förflyttning i tidslinjen förflutna – nutid för dem som inte mera behärskar äkta romskhet. Som medel för detta kan fungera t.ex. romska teaterföreställningar eller utställningar.
7. *Blodsband.* För att vara en äkta rom måste båda föräldrarna vara romer.

Romer anser att man är en riktig rom om man är bildad enligt Airi Markkanen. Med bildning menas inte skolbildning eller utbildning utan att man betar sig efter de normer romer har (Markkanen, 2003, s. 105). Det viktigaste kriterierna när man avgör vilka är ”riktiga” romer är därför just beteendet, inte etniska eller språkliga kriterier menar hon.

3.2 Romer i Sverige under de senaste årtionden

Inflyttning till Sverige var förbjudet för romer mellan 1914-1954. Efter det möjliggjorde passfriheten mellan de nordiska länderna inflyttning för de finska romerna. Enligt Panu Pulma hade Sverige tagit bättre hand om sina egna romer, men motståndet mot finska romer var starkt. Man ansåg att de finska romerna flyttade till Sverige bara på grund av usla förhållanden i Finland, vilket också ofta stämde. På 1960-talet var levnadsvillkoren för romerna bättre i Sverige än i Finland. Tidskriften *Husmodern* gjorde en reportage om finska romernas levnadsvillkor 1966, vilket orsakade att Finska ambassaden i Stockholm bad om ett uttalande från Delegationen för zigenarärenden om finska romernas levnadsförhållanden. Man erkände dåliga förhållanden, men förklarade att det berodde på romernas livstil (Pulma 2005, s. 381).

Katarina Taikon framförde i Sverige kritik mot att romska barnen placerades på barnhem. Nordiska rådet blev ett forum där romska ärenden togs upp. Våren 1968 lämnade finska riksdagsledamoten Georg Backlund (*SKDL* = föregångare till Vänsterförbundet) och Tyyne Leivo-Larsson (*SDP* = Finlands Socialdemokratiska Parti) tillsammans med sin svenska kollega Ingrid Segerstedt Wiberg ett förslag för förbättring av romernas förhållanden till Nordiska rådet. Under den tiden uppskattade man antalet finska romer i Sverige till 500-600 personer. De

flesta bodde i Stockholmstrakten. Socialstyrelsen i Sverige ville inte ge finska romer den särbehandling som de svenska romerna fick. Arbetsmarknadsstyrelsen hänvisade till det att svenska kelderashromer inte ansåg att finska romer vara ”äkta romer”. Att Nordiska rådet tog upp frågan ledde till att ett samarbete mellan myndigheterna i Sverige och Finland uppstod och ansvaret i romska frågor hamnade hos en samrådsgrupp på Statens Invandrarverk. Stockholms finska zigenarförening grundades 1972. Efter 1977 har finska romer i Sverige haft rätt att få hemspråksundervisning i romani (ibid., s. 390ff). Många har dock inte fått den undervisningen de har varit berättigade till.

För närvarande uppskattas antalet finska romer i Sverige till ca 3.000. De flesta bor i stora eller medelstora städer. Enligt Integrations- och jämställdhetsdepartementets rapport, *Romer i Sverige – tillsammans i förändring* (Ds 1997:49) utsätts finska romska kvinnor för den svåraste diskrimineringen bland alla romska grupper här i Sverige. Man har lätt att känna igen dem och denna diskriminering drabbar även deras barn för att de alltid blir bedömda som en del av ett kollektiv (ibid., s. 28). Detta trots att de finska romska kvinnorna oftast har bättre grundutbildning än andra romska grupper. På grund av denna diskriminering ser många av dessa kvinnor som sin livsuppgift att förklara för omgivningen vad som är specifikt för den romska kulturen. Efter 1980-talet har det skett en återflyttning till Finland efter att romernas förhållanden har blivit bättre i Finland än i Sverige samtidigt som romerna har blivit mera beroende av statens sociala åtgärder (Pulma, 2005, s. 398).

Sveriges riksdag beslutade 1999 att godkänna ratificeringen av Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter och den Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (Regeringskansliet, 2007). Kriterier var att minoritetsbegreppet endast ska omfatta minoriteter med långvarigt boende i landet. Följande kriterier ska vara uppfyllda för att en grupp skall betraktas som en nationell minoritet:

- Grupp med uttalad samhörighet, som till antalet i förhållande till resten av befolkningen inte har en dominerande ställning.
- Religiös, språklig, traditionell och/eller kulturell särart.
- Historiska eller långvariga band med Sverige.
- Självidentifikation: den enskilde såväl som gruppen skall ha en vilja och strävan att behålla sin identitet.

Samer, tornedalingar, sverigefinnar, romer och judar anses uppfylla dessa kriterier och därmed vara nationella minoriteter (Proposition 1998/99:143). Minoritetsspråken anses utgöra en del av det svenska kulturarvet. Dessa är jiddisch, romani chib (alla varianter), samiska (alla varianter), finska och meänkieli. Av dessa är samiska, finska och meänkieli territoriellt bundna språk, de har historiskt starkt geografisk tillhörighet. Därför har dessa språk starkare skydd än jiddisch och romani (Regeringskansliet, 2007).

DO:s projekt åren 2002 och 2003 har resulterat en rapport, *Diskriminering av Romer i Sverige* (2004), som handlar om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer. På uppdrag av DO genomfördes en enkätundersökning om romers upplevelse av diskriminering. I undersökningen uppger ca 90 procent av de tillfrågade att Sverige till viss del eller i hög grad är ett rasistiskt land. Enkätundersökningen visar att över 25 procent av romerna inte alls känner sig som en del av det svenska samhället eller upplever sig som accepterade. 55 procent av de tillfrågade uppger att attityden till romer idag är fientlig eller mycket fientlig mot romer (DO, 2004, s. 15). Enligt rapporten blir romerna ofta diskriminerade på bostadsmarknaden och arbetsmarknaden. Romerna kan bli nekade tillträde till restauranger, affärer, hotell och campingplatser. Det finns strukturella hinder såsom brist på kunskap om romer, brist på kompetent romsk personal i skolan eller avsaknad av skoltradition inom den romska gruppen. Många romer upplever otrygghet och främlingskap i skolan. Romer upplever ofta att de inte blir bemötta som individer utan att de kategoriseras utifrån föreställningar om romer som grupp (ibid., s. 39).

Skolverket har i en rapport *De nationella minoriteternas utbildningssituation* (2005) granskat romernas utbildningssituation i sju kommuner. Enligt rapporten fanns det brist på utbildade romska lärare i samtliga kommuner som ingick i studien. Ibland hade man anställd personal helt utan akademisk utbildning för att försöka lösa bristen på modersmålslärare (ibid., s. 105). Som en eventuell lösning ser man möjligheten att erbjuda flera kortare kurser för de anställda modersmålslärarna istället för att kräva en hel lärarutbildning. Man bör också tänka om och lägga modersmålsundervisningen inom timplanen. Negativa attityder mot romerna i omgivningen är vanligt förekommande och därför föreslås det även kurser och utbildning till de svenska lärarna (ibid., s. 107).

I skriften *Nationella minoriteter i skolan* (2008) sammanfattar Skolverket kommunens och skolans skyldigheter i förhållande till nationella minoriteter:

- Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.
- Kommunen och skolan ska informera om minoriteternas rättigheter när det gäller utbildning
- Kommunen och skolan har skyldighet att anordna modersmålsundervisning för de nationella minoriteterna.
- Skolans huvudman har det övergripande ansvaret för att barn- och elevskyddslagen efterlevs och därmed ansvar för eventuella skadeståndskrav (ibid.).

Enligt denna skrift kan en romsk elev som kommer från utlandet få modersmålsundervisning i två språk om det finns särskilda skäl.

4 Tidigare forskning om finska romer

Inledning

Den här sammanfattningen koncentrerar sig framförallt på den senare forskningen kring finska romer. Den första forskaren om romer i Finland var Kristfrid Ganander år 1780. Arthur Thesleff, vars material förvaras nuförtiden på Kungliga Biblioteket i Stockholm, forskade om finska romer vid förra sekelskiftet. Raimo Vehmas skrev en avhandling på 1960-talet om romer. Anna-Maria Viljanen-Saira har skrivit flera böcker sedan slutet av sjuttioalet och framåt om romer eller som delvis handlar om romer (Kopsa-Schön, 1996, s. 10ff). Martti Grönfors, som har skrivit bl.a *Suomen mustalaiskansa* (1981), är en av de mest kända forskarna om romer i Finland. I sin bok tar Grönfors upp frågor som romska mannens och kvinnans roller, auktoritetsstruktur i familjer. Han beskriver ganska ingående om det romska rättssystemet, blodshämnd och därtill hörande undvikandenormen. Han behandlar också frågan vem som kan betraktas som rom och är i boken på samma linje som i framställningen på Romano Missios hemsida som är gjort efter hans model (Se tidigare avsnitt), (Bilaga 2). Eftersom boken är från 1981 förmodar jag att den romska kulturen har i viss mån förändrats under årtionden såsom den finska kulturen också har förändrats. Grönfors skriver själv i en artikel i *The American Journal of Comparative Law* att den romska kulturen har förändrats snabbt inom de senaste 20-30 decennierna (1997, s. 308). Journalisten Marketta Ollikainens skrev 1996 den första boken på finska som handlar om romernas historia i hela Europa, *Vankkurikansan perilliset*. I boken *Vieraat kulkijat – tutut talot* (2005) som handlar om flera minoriteter i Finland finns även artiklar om romer. Däribland Miika Tervonens artikel om de vandrande romernas kontakter med finska bönder 1920-1960 och Markku Mattilas artikel om sterilisering av romerna i Finland under åren 1950-1970. I samma bok skriver Panu Pulma om hanteringen av den romska frågan i Finland efter andra världskriget. Panu Pulma har också gett ut boken *Suljetut ovet – Pohjoismainen romanipolitiikka 1500-luvulta Eu-aikaan* (2006). Boken handlar om nordisk politik kring romska frågor från 1500-talet fram till nutid. Eftersom ytterligare två forskare, Tuula Kopsa-Schön och Airi Markkanen, ej är presenterade på

svenska i någon större utsträckning tidigare, presenteras innehållet i deras forskning här nedan mera utförligt.

Kulturidentiteten

På 1980-talet gjorde Tuula Kopsa-Schön en kvalitativa intervjustudier bland finska romer vilka resulterade en avhandling 1996, *Kulttuuri-identiteetin jäljillä, Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*, (= Kulturidentiteten på spåren, Finska romers kulturidentitet i början av 1980-talet) är. De flesta av intervjuerna var gruppintervjuer där intervjuaren ofta blev observatör för informanternas diskussion, debatt eller skvaller kring de nyckelord de skulle diskutera om.

Kopsa-Schön har koncentrerat sig kring frågor som:

- Privat – offentligt (t.ex. ett ungt par privat – stort födelsedagskalas)
- Åldersstruktur (unga – gamla)
- Inre krets – utomstående (romer – finländare/romer – romer)
- De som framträder (unga – gamla/män – kvinnor)
- Växelvekan, hur man reagerar på varandra (skratt, misstycande, avlägsnande)
- Det konstanta, regler i olika situationer och rutiner (hur man följer traditioner)
- De innehållsmässiga betydelser (t.ex. traditioner)
- Vad man vill uppnå (t.ex. genom att följa traditioner)

Kopsa-Schön undvek att fråga om könsidentitet och sexualitet, men hade en del mer ingående frågor om religion. Väsentligt för romsk kultur enligt henne är att man skiljer på det som är rent och orent, på kvinnor och män, ära och skam och människor i olika åldrar ska inte ha mycket kontakt med varandra. Det finns variation i kulturen både när det gäller olika delar av Finland och olika släkter och individer.

Släktens betydelse är stark enligt Kopsa-Schön och man är medveten om sin tillhörighet till en viss släkt och familj. Släkterna är inte tydligt varken matri- eller patrilineära utan man kan välja om man vill höra till sin fars, mors eller makes släkt. Ett viktigt kriterium är släktens status bland andra släkter. Av en kvinna förväntas i första hand lojalitet mot sin egen släkt. Man har inte längre så strikta revir som förut, utan en släkt kan ha spridit sig överallt i Finland och Sverige. Man vill ändå fortfarande helst bo i andra stadsdelar än andra romska släkter.

När romer träffas frågar de vems dotter eller son man är. Man presenterar sig som någons dotter eller son och använder inte efternamn (Kopsa-Schön, 1996, s. 122).

Romsk kultur är enligt Kopsa-Schön mycket tigandets kultur och frågar man olämpliga frågor tiger intervjupersonen. Även en fråga som hur många barn man har kan vara mycket intim om det finns närvarande romer i olika åldrar eller kön. Kopsa-Schön beskriver romska kulturen som *high context-kultur* och illustrerar detta med en beskrivning av en situation där ett antal människor sitter i ett rum. Först stiger en ung man upp och går ut, efter en stund stiger en ung kvinna upp och går också ut. Alla närvarande som är romer förstår ändå vad det handlar om: ett ungt par går till bastun (ibid., s. 70). Mannen har traditionellt varit familjöverhuvud menar Kopsa-Schön. På 1980-talet hade kvinnorna i större utsträckning lärt sig läsa och hade därför också lättare att skaffa sig körkort. Detta kastade ibland omkull maktstrukturerna i familjerna (ibid., s. 71; Grönfors, 1981, s. 71).

Enligt Kopsa-Schön har romerna ofta behov av att kontrollera andras beteende och hur mycket de följer normerna. För många unga romer är traditionella romska kläder ett slags ”arbetskläder” som man använder för att markera sin gruppidentitet, men man kan använda jeans när man inte väntar sig att träffa andra äldre romer. När man sedan blir avslöjad måste man avlägsna sig och skämmas. Man byter identitet och identitetsmarkörer efter scen, menar Kopsa-Schön. Enligt henne stödjer dessa identitetsdimensioner inte varandra utan orsakar dåligt samvete, vilket är priset för att de äldre skulle kunna bevara sin bild av en vacker och oförändrad romskhet (ibid., s. 120f).

De romer som har haft en stark, traditionell romsk identitet har inte haft behov av att kommunicera med majoriteten det djupaste i den romska kulturen. Dessa romer kände vilka de var och lät majoriteten behålla sina uppfattningar om romerna. Dessa individer är nuförtiden sällsynta och ett nytt identitetsbygge har blivit vanligare (ibid., s. 182). Kopsa-Schön har samlat romernas utsagor om sin romska identitet, vad de anser sig vara och även negationer som identitetsmarkörer, *vad romerna inte är* (ibid., s. 95).

Vi är:

- rena
- moraliska, vi kan ”skämmas” och känna respekt
- vi har traditioner och seder

- släktkära, lojala, vi tar hand om våra äldre
- temperamentsfulla, känslomänniskor
- vi har humor, vi är glada och roliga

Vi anses vara/vad vi inte är:

- primitiva, ohederliga
- smutsiga
- vandrande, romantiska
- lata, arbetskygga
- skrämmande, impulsiva
- sluga, bedrägliga
- oförskämda

Humorn har stor betydelse i den romska kulturen enligt Kopsa-Schön. Hon anser att romerna är kulturellt rikare än finländarna, eftersom de lever samtidigt i två etnogemenskaper (ibid., s. 100). Hon menar även att romerna kan ha seder som de har lånat från finsk kultur och som sedermera har försvunnit hos majoriteten (ibid., s. 64).

Under vintern 1991-1992 intervjuade Laura Huttunen tillsammans med Veijo Rantala för deras pro gradu-uppsats (motsvarar en D-uppsats i Finland) femton romer om deras identitet som romer. I analysen av intervjuerna utgick de från att talet både är en del av människans sociala verklighet samtidigt som det konstruerar denna verklighet. Deras intention var inte att forska i hur romernas liv ”objektivt” såg ut i början av 1990-talets Finland eller hur romerna subjektivt upplever sin situation, utan hur romerna konstruerar sig som grupp och i vilka sociala situationer denna konstruktion sker enligt Stuart Halls teorier. De intervjuade identifierade två kategorier av människor i sina narrativer. Dessa var helt olika och exkluderande: *den svarta* (direkt översättning av zigenare på finska = *mustalainen*) och *den vita* (= *valkolainen*). ”Den äkta mytiska zigenaren” är enligt de intervjuade romerna en varm människa, känslös, tar hand om andra (romer), är oftast musikalisk, genetiskt fullständigt romsk, lever efter kulturnormerna, respekterar äldre människor och klär sig traditionellt samt talar åtminstone lite romani. Den mytiska vita är mycket av en motsats till den svarta och de intryck som romerna tog från de vitas kultur ansågs enligt de intervjuade i uppsatsen befrämja dålig uppförande, missbruk, våld och kriminalitet. Dessa egenskaper är de samma som majoritetsbefolkningen ofta tillskriver romerna (Huttunen, 1994, s. 39).

Romska kvinnors livsföring

Airi Markkanen har i sin avhandling, *Luonnollisesti - etnografinen tutkimus romaninaisen elämäntilasta* (= Naturligt – en etnografisk studie om romska kvinnors livsföring, 2003), spelat in intervjuer med 60 kvinnor och 11 män mellan åren 1992-2000. Dessutom har hon gjort fyra videoinspelningar 1999-2001. Majoriteten av de Markkanen har intervjuat kommer från östra Finland, men det finns med romer från olika delar av Finland.

Frågorna i avhandlingens undersökning gällde bl.a:

- Försörjning, yrkesutövande, vem man vänder sig till om man behöver hjälp
- Utbildning, skola, mobbning språk, om man kan romani, om man kan läsa, föreningar, röstning, media, böcker, framtidsplaner, önskedrömmar
- Religion, döden
- Kvinnans ställning, vad väntas av flickor och pojkar, vad som förväntas av en vuxen kvinna, vad förväntas av en man, våld från männens sida, när tar man på sig romsk dräkt, rymning, giftermål, menstruation och förlossningar
- Relation till majoritetsbefolkning.

Romerna uppskattar *ett naturligt beteende* enligt Markkanen. Romska barn lär sig hur man ska bete sig genom att observera sin omgivning. Man brukar inte diskutera förbjudna saker utan man visar med tigan och kroppsspråk vad som är lämpligt (ibid., s. 10). Romer i olika åldrar brukar bara träffas på begravningar och födelsedagskalas när någon fyller 50 år eller mera och nuförtiden även studentfester (ibid., s. 200).

Många romer har bara fått några års utbildning och förut ansåg man inte att skolan var viktig heller. Nuförtiden vill de flesta romska föräldrar att deras barn går i skolan och skaffar sig någon utbildning. Men man har ofta tråkiga erfarenheter från skolan och många har blivit mobbade. Föräldrarna anser att det viktigaste är lärarens personlighet och att hennes eller hans utbildning eller erfarenhet är sekundär. Under 1990-talet har man haft ett flertal projekt som har försökt stimulera romska barns intresse för skolan. Många föräldrar anser att finska skolor saknar disciplin samtidigt som barnen från skolornas sida anklagas att sakna disciplin. En del föräldrar anser det vara bra att skolan tar upp t.ex. sexualupplysning vilket är tabubelagt ämne att diskutera hemma (ibid., s. 112ff).

Enligt Markkanen har romska kvinnor minst tre könsidentiteter: den som romska män definierar, kvinnornas i den egna gemenskapen och gentemot majoritetens definitioner och normer (ibid., s. 16). Förut var det inte vanligt att man gifte sig officiellt utan en ung kvinna bara rymde med en man. Eftersom religiositeten ökat har det blivit vanligare med giftermål. Familjen är inte med på bröllopet och det unga paret håller sig undan föräldrarna. Flickans familj brukar hämta tillbaka henne minst en gång även om brudgummen skulle vara sådan som föräldrarna gillar. Det är framför allt brödernas uppgift att hämta henne. Om bröder saknas är det fadern, men om även han saknas kan också morbrodern hämta flickan. Flickan rymmer med mannen igen, kanske upprepade gånger, tills man inte mera hämtar tillbaka henne utan familjen accepterar att hon har valt sin livskamrat. Om hon rymmer med en icke-romsk man hämtar man inte henne tillbaka. Även i andra äktenskapet kan samma procedur med hämtning upprepas (ibid., s. 143 ff).

Enligt Grönfors ser romerna en romsk kvinna endast som mor, syster eller dotter, men aldrig riktigt som hustru. Det finns inget så starkt tabubelagt område bland romerna som kvinnans moral. Det finns otaliga normer inom detta område (Grönfors, 1981, s. 51). Enligt honom uppfattas det som genant att tilltala en romsk kvinna som ”fru”. För att på detta avslöja vilken relation hon har till sin man anses vara olämpligt. Dessutom vill en romsk kvinna inte heller bli kopplad till mannens familj för att hon ser sig själv framför allt som medlem av sin egen familj, enligt Grönfors. För det tredje ses detta som imitering av majoritetens seder (ibid., s. 54f).

Grönfors skriver i en artikel i *American Journal of Comparative Law* (1997) att sexualitet är ett så tabubelagt ämne i romsk kultur att det saknas regler och därmed är den på sätt och vis friare än majoritetens. Enligt Grönfors är kvinnans oskuld inget ämne som berörs och därmed inte så viktigt fast kvinnorna övervakas strikt. Sexualiteten är så icke-existerande att det även saknas tabun kring den (Grönfors, 1997, s. 313). Separationer brukar gå relativt smärtfritt eftersom det är relationen till den egna släkten som är viktigast och inte relationen mellan man och kvinna menar han. Tidigare relationer är inget hinder för att hitta en ny man. Mannens äventyr med speciellt icke-romska kvinnor ses inte som något ont och man vill gärna ta hand om barnen från sådana relationer. Han menar att man i majoritetssamhället har stereotypiska föreställningar om att romer rövar bort barn eventuellt härstammar från denna sed (ibid., s. 316).

I Lena Olssons artikel, *Kjolen som gränsvakt* (1998), studeras finskromska kvinnors liv och deras relation till sin kvinnliga kropp och dess koppling till det svenska samhället. Olsson beskriver den romska kvinnans kroppsspråk som värdigt, med sitt skridande gång och avsaknaden av tveksamhet eller otydlighet. Den romska kvinnans habitus² uttrycker inte underdånighet utan överhöghet (Olsson, 1998, s. 65f). Olsson tar upp skvaller som ett viktigt medel för social kontroll. Kvinnorna själva kontrollerar varandra och på grund av den starka gruppgemenskapen kan man ha svårigheter att bestämma över det egna livet (ibid., s. 88). Hon håller med Foucaults teorier om tystnad och tabu kring sexualiteten och menar att romernas tystnad kring sexualitet egentligen ger större personligt tolknings- och rörelseutrymme än alltför ihärdiga uttalanden om förbud och klara gränser (ibid., s. 75).

Romernas medborgarskap i det finländska samhället

Camilla Nordberg har i sin avhandling *Boundaries of Citizenship, The Case of Roma and Finnish Nation-State* (2007) forskat om romernas medborgarskap i det finländska samhället i bred mening som relation mellan romerna/medborgarna och nationalstaten, inte bara som rättigheter och skyldigheter utan hon betonar även deltagande, identitet, erkännande och makt. Hon skriver:

”Samhörigheten med det finländska lyftes fram i berättelsen om en gemensam historia med gemensamma krig, ett gemensamt språk och religion, d.v.s. de attribut som man vanligtvis tillskriver nationer. De krav som romerna riktar till nationalstaten handlar därmed mindre om en olikhetens politik och ett skydd av något slags autonomi, vilket är fallet med t.ex. samerna och andra nationella minoriteter, och mera om en erkännandets politik, med krav på inklusion som fullvärdiga finländska medborgare... De romska aktörernas fokus på jämlikhet betyder också att de i relativt liten utsträckning ställer krav på specifika grupprättigheter. Specifika kulturella uttryck förblir i den privata sfären, eventuellt bortsett från språket.” (Nordberg, 2007, s. 126f)

² Enligt Bourdieu kollektiv livsstil, innefattande sätt att föra sig, tankesätt, smak m.m. som är kännetecknande för olika samhällsklasser (Nationalencyklopedin).

I de intervjuerna Nordberg har gjort bland romerna förekommer även ”den goda staten” representerad bl.a. av den statliga *Delegationen av romska ärenden*.

Rättsvetaren Päivi Gynther vid Åbo Akademi har skrivit en avhandling i offentlig rätt, *From Utopia to Quintessence: Education Law from the Viewpoint of Roma and Skills Deficiency*, (2006) som granskar utbildningslagstiftningen i hela Europa och om den är samstämmig med mänskliga rättigheter och minoritetslagstiftningen. Romerna förefaller ofta hamna utanför utbildnings-system när man inte ser deras särskilda behov. Romerna är ofta i behov av utbildningsinsatser även i vuxen åldern. Hon har tagit upp fyra tematiska aspekter, fyra R: ”rights, recognition, resources and representations” med underteman. *Rättigheter* med underteman som grundläggande rättigheter, språk, yrke och kulturell kompetens. *Erkännande* av ålders-, språk-, genus- och etnisk aspekt. *Resursaspekten* med underteman mänskliga, ekonomiska, tekniska och informationsresurser. *Representationsaspekten* undersöker vem har rätt att föra talan för de utbildningsmässigt mest missgynnade individer.

I en artikel som baserar sig på hennes avhandling skriver Gynther i tidskriften KRUT (2007) om det folkrättsliga skyddet för lärande, som FN:s, Europarådets och EU:s regelverk erbjuder för utbildningsmässigt missgynnade ungdomar och vuxna.

”Rätten till lärande som möjliggör ett självständigt och självförsörjande liv i dagens kunskapssamhälle kan sägas bestå av fyra trappsteg: 1) att kunna läsa, skriva och räkna; 2) att kunna språket man är omgiven av; 3) att ha yrkesidentitet och ; 4) att ha kulturell kompetens.”

Gynther konstaterar att det folkrättsliga skyddet för grundläggande undervisning ovanför läropliktsåldern är vagt. Bara 13 länder av vilka två europeiska, nämligen Bulgarien och Litauen, har ratificerat FN:s konvention om yrkesutbildning från 1989. Frågan är om likvärdig rätt till utbildning redan är verklighet i Europa eller om det handlar om dubbelmoral i förhållande till mänskliga rättigheter när man uppmanar andra att följa internationella människorättsstandarder, men själva inte ratificerar sådana konventioner. Gynther vill gärna fokusera på lågutbildade individers kapacitetsbyggande i positiv mening. Hon vill välja delaktighetsparadigmen istället för diskrimineringsparadigmen och på så sätt undvika rollen som hjälplöst offer (KRUT, 2/2007, s. 51-58).

Arbets- och näringsministeriet i Finland har nyligen publicerat en utredning gjord av Hannele Syrjä och Mikko Valtakari (2008) om romernas arbetsmarknadsläge, sysselsättning och arbetslöshet samt hinder för sysselsättningen. Enligt utredningen arbetar romer mest inom service, restaurangbranschen, utbildningsväsen, vårdsektorn och transport, fastighets- och byggbranschen. Många romers arbetshistoria består av korta anställningar och praktikarbeten, ofta med kommuner som arbetsgivare. Sjuttio procent av de tillfrågade ansåg att arbetet var en avgörande faktor för deras framtid. En stor andel unga romer har endast grundskoleutbildning och av de få som börjar yrkesutbildning avbryter många. Som en orsak ses att det saknas utbildningstradition och goda förebilder inom den egna gruppen. Enligt Syrjä och Valtakari passerar många romer grundskolan av nåd när lärarna inte ställer lika stora krav för romska elever än andra (Syrjä & Valtakari, 2008, s. 50). Detta påverkar naturligtvis deras möjligheter till fortsatta studier negativt. Av utredningen framgår att endast 57 procent av företagen är beredda att anställa en rom som har kompetensen till arbetet och 12 procent var öppet negativa. Mest villiga var de företagen som redan hade anställt romer. Över 300 små och medelstora företag hade fått förfrågan. Cirka vart femte företag var inte villigt att ge en rom en praktikplats. Utöver brist på utbildning och arbetserfarenhet ansåg man att romerna inte binder sig till arbetet och att deras klädsel och traditionella kultur är ett hinder (ibid.).

Romer i svensk skola

Christina Rodell Olgac har skrivit en avhandling om romerna i svensk skola, *Den romska minoriteten i majoritetens skola, Från hot till möjlighet* (2006), men en del av de romer som ingår i studien hör till gruppen kaale och har rötter i Finland. Det är en kvalitativ studie med interkulturellt perspektiv och inspiration från kritisk etnografi, socialkonstruktionism, hermeneutik och diskursanalys (Rodell Olgac, 2006, s. 69). Studien visar en systematisk diskriminering av romer och likgiltighet i skolan när det gäller dem. Man lägger skulden för studiemisslyckanden på eleven istället för utbildningssystemet. Romska elever placeras i undervisningsgrupper där de inte alltid får undervisning av god kvalitet. Bristen på modersmålslärare eller personer med minoritetsbakgrund i skolan är ytterligare en förklaring för elevers misslyckande. Hon hänvisar till internationell forskning som visar att låga förväntningar ger sämre skolresultat. En del romska elever underkommunicerar sin etniska tillhörighet för att bli accepterade i skolan (ibid., s. 121f). Skolan uppmärksammar framför allt det som den romska

eleven inte kan istället för det man kan. Man uppskattar där inte det informella lärandet som sker i romska hemmen utan man fokuserar på problemen och då framför allt punktlighet och närvaro/frånvaro (ibid., s. 65, s. 115). Romsk historia, romska språk och kultur osynliggörs i skolan och man har minimal kontakt med romska föräldrar. Skolan gynnar elever från västerländska medelklassmiljöer där andra mönster för litteracitet förekommer i hemmet, medan romska barnen har lärt sig mera genom observation, imitation och lyssnande samt kontakt med muntlig litteratur (ibid., s. 68, s. 151). Rodell Olgac har observerat en förändring i positiv inriktning bland romer när det gäller inställning till skolan efter erkännandet som nationell minoritet år 2000. Några av de romer som Rodell Olgac har intervjuat anser att man ska tillämpa positiv särbehandling på romska ungdomar i skolan. Positiv särbehandling har tillämpats framför allt i USA när det gäller etniska minoriteter. Det finns både en svagare (*equal opportunity*) och starkare form (*equal results*) av positiv särbehandling (ibid., s. 161ff). Enligt Rodell Olgac vore det viktigt att undervisningen i olika ämnen som litteratur, historia, samhällskunskap och musik presenteras även från minoriteternas perspektiv. Hon anser att samarbetet mellan majoritetssamhällets lärare och romska lärare är en förutsättning för att minoriteten kan utöva inflytande över skolans innehåll och form och att de romska barnens egna resurser ses som tillgång. Det är även viktigt att utbilda fler lärare som själva har en flerspråkig och interkulturell bakgrund (ibid., s. 169ff).

5 Teori

I denna avsnitt behandlas teorier kring identitet, kultur och etnicitet samt skolans betydelse för identitetsbygge och begreppen positiv/negativ närhet och positiv/negativ distans.

Kultur och etnicitet

Kulturbegreppet kan delas i tre grundbetydelser enligt Magnus Öhlander. Den första betydelsen är i meningen ”att vara *kultiverad*”, att vara bildad, världsvan. Den andra är den *estetiska* meningen, då kultur betecknar utövande av konst och olika konstformer. Den tredje är den *antropologiska* meningen. Då menas livstil, typiska beteenden, specifika traditioner, normer, ideal och värden samt hur verkligheten uppfattas och tolkas eller gestaltas och förmedlas. Detta kulturbegrepp innehåller en potentiell föreställning av att folk och samhällen genomgår en utveckling från det enkla och mindre bra till det mera sammansatta och goda samhället (Öhlander, 2005, s. 20f).

Etnicitet är en socialt och kulturellt definierad företeelse som hänvisar till den sociala kommunikeringen av kulturskillnader, skriver Thomas Hylland Eriksen. Vad som utgör relevant etnisk skillnad varierar. Det som konstituerar etnicitet kan vara utseende, klädedräkt, ekonomisk verksamhet, religion eller språk eller kombination av dessa. Gemensamt för dessa kontexter är att medlemmarna i dessa grupper anser sig ha ett gemensamt ursprung och vara annorlunda än andra grupper. Mycket viktiga medier att uttrycka etnisk identitet och skapa föreställning om etnisk gemenskap är konst och litteratur (Eriksen, 2000, s. 283ff).

I en essä utforskar Eriksen (1996) hur vi skapar myter och identiteter samt deras emotionella kraft och hur historia används för att skapa gemenskap. Myterna talar om för oss vilka vi är, ger oss identitet och berättar vilka vi inte är. Historien är inte en produkt av det förflutna utan skapas för samtidens behov. Eftersom samtiden förändras, förändras också det förflutna. När myterna beskriver två eller flera grupper framställs vanligtvis den svagaste gruppen som

knuten till naturen, den saknar den starka gruppens utvecklingshistoria. Som exempel ges typisk kontraster i euro-amerikanska berättelser:

Euroamerikansk = kultiverad, amerikansk, teknologisk, intellektuell, givare, mäktig.

Annan kultur = naturlig, etnisk, konstnärlig, emotionell, mottagare, passiv.

(Eriksen, 1996, s. 25)

I artikeln "Kulturens roll i identitetens byggande" hänvisar Annick Sjögren till Fredrik Barths teori hur etniska grupper definierar sig kontrastivt. Etniciteten synliggörs genom att skillnader mot utomstående görs tydliga och gränssättningar upprätthålls, inte genom att den inre enhetligheten lyfts fram (Sjögren, 2003, s. 37). I västländerna ser man vita människor som norm och alla som avviker definieras annorlunda. I sin bok *White* skriver Rickhard Dyer att vita ses inte som någon "ras" utan bara människor och alla andra människor definieras efter deras "ras" (Dyer, 1997, s. 3). Carl E. James beskriver ungefär samma sak i *Seeing ourselves : exploring ethnicity, race and culture* (2003). Vithet existerar endast i relation till andra medan man noterar färgen när man pratar om andra grupper (James, 2003, s. 34ff).

Enligt Katrin Goldstein-Kyaga har romernas renhetssystem en etnisk funktion och kan kopplas samman med Barths teori om gränsbevarande mekanismer. Den definierar vem som är rom och vem som inte är det. Det drar gränsen mellan "vi" och "dom". Hon motsätter sig Mary Douglas teori om att rituell renhet uppkommer då en etnisk grupps gränser hotas utan hävdar att renhetsföreställningarna har uppkommit innan den etniska situationen uppkom. Renhetssystemet har blivit en etnisk markör i relation till icke-romer (Goldstein-Kyaga, 1990, s. 62f). Enligt Grönfors uppfattas icke-romer varken rena eller orena, men de kan genom sitt beteende t.ex. genom att placera saker på fel ställen i ett romskt hem göra saker orena (Grönfors, 1997, s. 317).

Identitet

Nationalencyklopedin definierar ordet Identitet:

"Identitet (senlatin ide'ntitas 'identitet', till idem), självbild, medvetenhet om sig själv som en unik individ. Identitet består i första hand av medvetenhet om sitt

jag... att det finns en skarp gräns till andra (demarkation), att själv bestämma över sina tankar och handlingar (aktivitet), att i grunden vara densamma trots de förändringar som inträffar under livet (kontinuitet) och att bara ha ett jag (integritet)... Närbesläktad med identiteten är självet..."

(NE, Jan-Otto Ottosson)

Detta identitetsbegrepp betonar den individuella identiteten och att det finns en skarp gräns till andra människor. NE:s definition fortsätter med en beskrivning om hur en schizofren individ upplever att gränsen mellan jaget och omvärlden blir oskarp, då andra människor upplevs påverka tankar, känslor och handlingar. Upplevelsen av kontinuitet i jaget ersätts av jagbyten, och man upplever sig vara två eller flera individer samtidigt (NE).

Jonas Stier skriver att det inte finns någon enkel, entydig definition av identitetsbegreppet. Man kan undersöka mänsklig identitet i den samhällsvetenskapliga litteraturen, antingen utifrån *kronologiskt*, *tematiskt*, *paradigmatiskt* eller *fenomenologiskt* perspektiv. Ett kronologiskt perspektiv beskriver hur olika teoretiker har influerat varandra samt hur den rådande tidsandan har påverkat synsättet på identitet. Ett tematiskt synsätt belyser hur identitetsbegreppet har tillämpats inom skilda empiriska fält som t.ex missbrukare, barn och avvikare. Ett paradigmiskt perspektiv beskriver begreppet inom olika akademiska discipliner. Ett fenomenologiskt synsätt vill beskriva fenomenet identitet, vad mänsklig identitet är. Han skriver vidare att människans identitet spänner sig över fem olika förståelsenivåer: den biofysiska, den psykologiska, grupp- och organisationsnivån, samhällsnivån och miljonivån (Stier, 2003, s. 13ff).

I tidigare språkbruk använde man ofta ordet *själv* som synonym för identitetsbegrepp. Enligt Cooley och Mead utvecklas människans själv i samspelet med "signifikanta andra" som föräldrar, kompisar och idoler. Självet existerar först när man kan göra sig själv till objekt och är förmögen att ägna sig åt självreflektion (ibid., s. 24, s. 84f). Människan utvecklas genom en internaliseringsprocess där de betydelsefulla andra hjälper henne att forma sin identitet. När hon identifierar sig med signifikanta andra sker ett rollövertagande (Borgström, Goldstein Kyaga, 2002, s. 9). Identifikationsprocessen gör att vi känner igen oss i andra personer och grupper och blir ett med dem.

Gränsöverskridande identiteter

Goldstein-Kyaga och Maria Borgström skriver: Den vanliga uppdelningen är att personlig identitet svarar på frågan ”Vem är jag?” och kollektiv identitet svarar på frågan ”Vilka är vi?” Problemet med att åtskilja en personlig och kollektiv identitet är att man skiljer på en yttre objektiv och en inre, subjektiv verklighet medan etnicitetsforskningen ser identiteten som en knutpunkt mellan den inre och yttre verkligheten. Identiteten skapas i relation mellan individen och andra samt mellan grupper. Identiteten har alltid både en dual och kontextuell aspekt och förändrar sig i olika sammanhang (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2006, s. 22)

Goldstein-Kyaga och Borgström beskriver framväxten av ett slags samhälle, *globalschaft*, som kännetecknas av relationer och symboliskt handlande över stora avstånd. Denna kommunikation åt båda hållen mellan människor och grupper gör att man aktivt skapar sin identitet i detta samspel (ibid., s.13). De skriver vidare att identitetsbegreppet har genomgått grundläggande omdefinieringar i en flytande, hybrid och multietnisk värld. Man talar inte längre bara om dubbel identitet, utan det är ofta frågan om mångdubbla eller gränsöverskridande identiteter. De tar upp Manuel Castells uppdelning av tre identitetstyper: *legitimerande identitet*, *motståndsidentitet* och *projektidentitet* (ibid., s. 16; Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009, s. 75). Legitimerande identitet utgår från samhällets dominerande institutioner och rationaliserar deras dominans över sociala aktörer. Motståndsidentitet skapas i situationer när människor nedvärderats eller stigmatiserats. Projektidentitet omdefinierar de sociala aktörernas position och eftersträvar en omvandling av samhället. Borgström och Goldstein-Kyaga framför även kritik mot det postmoderna paradigmet som enligt dem överdriver det flyktiga, fragmentariska, momentariska och självvalda i identiteten och hävdar att valmöjligheterna trots allt är begränsade.

De använder termen *etniska kontexter* i bemärkelsen det sociala sammanhang av etniska relationer mellan såväl svenskar, som mellan grupper av olika invandrarursprung och etnisk tillhörighet, som en människa omfattas av. I det komplexa samhället vi lever i förändras den etniska kontexten ständigt med nya grupper. En människa kan ingå i många etniska grupper samtidigt eller efter varandra och kontexterna växer fram kontinuerligt. Genom att integrera med andra omstrukturerar man ständigt den bild man har om sig själv. Utan ”de andra” kan man inte definiera sig själv. Framväxten av multietniska identiteter gör att människor kan ska-

pa en identitet som är anpassad till en globaliserad värld där nationalstaten har mindre betydelse och där den etniska kontexten delvis är transnationell. Då är man inte representant för en viss grupp eller ett visst land utan en person (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2002).

I sin senaste bok beskriver Borgström och Goldstein-Kyaga ett nytt begrepp – ”den tredje identiteten” som är ”både och” snarare än den ena eller den andra identiteten. Den identiteten är en blandad gränsöverskridande identitet. De hänvisar till Castells och skriver att idag organiserar människor inte längre sin mening efter vad de gör utan utifrån vad de är eller tror sig vara (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009, s. 10ff).

Enligt Borgström och Goldstein-Kyaga har globaliseringen lett till att det uppstår nya typer av identiteter. Dessa identiteter uttrycker sig i vad som de sammanfattar i begreppen kontinuitet och kontext. Enligt dem sker identitetsformeringen som en dialektisk process där människor tolkar, samordnar och återskapar sin identitet i nya sammanhang. Denna process ger dem en känsla av kontinuitet. Det finns också ett dialektiskt förhållande mellan kontinuitet och kontext, vilket Borgström och Goldstein-Kyaga beskriver som att identiteten utvecklas i en spiralformad process (ibid., s. 16). Den här identiteten är ett förhållningssätt, som omfattar kombinationer av identifikationer att skapa en identitet där varje dimension utgör en helhet. Den tredje identiteten kan innebära både negativa och positiva saker som rotlöshet eller kosmopolitism. Man kan framhäva eller dölja olika aspekter i identiteten vid behov. Personen kan identifiera sig med flera grupper, roller, livstilar vilket kan leda till inre konflikter. Identitetsarbetet utgör en process att skapa en hel identitet som en hel människa. De menar att identiteten finns i skärningspunkten mellan en yttre och en inre värld och mellan olika samhällsnivåer. Människor skapar sin identitet genom identifikationer på olika nivåer i en identitetshierarki, där vissa är mer grundläggande än andra (ibid., s. 16f).

Goldstein-Kyaga och Borgström använder begreppet identitet som en samlingsterm för jaget och närbesläktade termer egot, ”detet” och självet. De gör ingen tydlig skillnad mellan en personlig och en kollektiv eller social identitet. De ansluter sig till en narrativ tradition och antar att det finns en länk mellan identitet och de livshistorier man berättar. De motsätter sig socialkonstruktivismens och postmodernismens tendens att ifrågasätta eller förneka förekomsten av identitet och hävdar att människor inte kan leva utan identitet och identiteten är nödvändig för att kunna orientera sig i tillvaron och se en mening med livet (ibid., s. 67f).

När människor som behärskar flera kulturella koder är tillsammans uppstår det ofta situationer där man växlar mellan olika språk och kultur. Man byter ofta även sitt beteende när man byter språk. Detta kodväxlandet blir en identitetsmarkör för hela gruppen. Man kan använda uttryck från flera språk samtidigt. Kodväxlandet kan ske när man pratar med olika personer och någon inte behärskar språket eller att situationen känslomässigt kräver ett annat språk. Införlivandet av motstridiga värderingar ger metakunskap som ger en förmåga att se saker ur olika perspektiv, öppenhet och förståelse för det annorlunda (ibid., s. 111ff).

Stigma

Begreppet stigma som beteckning för speciella avvikelser är myntat av Erving Goffman.

”Termen stigma... används som benämning på egenskap som är djupt misskrediterande, men man måste ha klart för sig att det som verkligen behövs för att klarlägga detta är ett språk som inte rör egenskaper utan relationer. En egenskap som stigmatiserar en viss typ av individer kan verka som bekräftelse på den fulla grupptillhörigheten för en annan typ av individer, och egenskapen behöver således i och för sig varken vara misskrediterande eller positivt värderat.” (Goffman 1963, s. 12)

Det finns tre sorters stigma: *kroppsliga, personlighetsrelaterade* och *stambetingade* stigma. Olika typer av handikapp, missbildningar, avvikande utseende eller t.ex övervikt kan vara en kroppslig stigma. Exempel på personrelaterade stigma är missbruk, kriminalitet och mental sjukdom. Då är det karaktären eller personligheten man ser brister på. Stambetingade stigma är sådana grupptillhörigheter som den sociala omgivningen definierar i negativa termer, t.ex religion, etnicitet. Stier ser romerna som typiska exempel för stambetingade stigma. Alla individer som tillhör gruppen dras över en kam när det gäller moral, karaktär, ärlighet, intelligens och så vidare (Stier, 2003, s. 106ff).

Skolans betydelse för identitetsbygge

Skolan har varit och är fortfarande en av samhällets viktigaste platser för konstruktioner av identiteter enligt Kerstin von Brömssen (2006). Hon citerar läroplanen där begreppet identitet nämns: ”medvetenhet om de egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andra villkor och värderingar” (Lpo 94). Hon påpekar att varken begreppet identitet eller kultur diskuteras särskilt i läroplanen, vilket gör att dessa begrepp framstår som oproblematiska. Hon ser det som nödvändigt att teoretisera identitetsbegreppet särskilt i förhållande till skola och utbildning. Identitet skapas alltid genom interaktiva processer och reflexivitet (von Brömssen, 2006, s. 42ff).

Man talar om en mångkulturell skola som i själva verket är en monokulturell skola menar von Brömssen. Grupper av elever slås ut genom att tillämpa traditionella utbildningssystem som är monokulturella. En sådan utbildning innebär att en stor del av elevernas erfarenheter, behov och uttryck exkluderas och marginaliseras (ibid., s. 51).

Varje möte mellan elev och lärare eller elever emellan förstärker, förminskar eller bekräftar elevens identitet. Hon har skrivit om vilka identiteter ges erkännande i svensk skola:

”En av utbildningens uppgifter har varit att skapa en helgjuten nationell identitet hos de samhällsmedborgare som skolan haft att fostra. I Sverige har talet om en svensk identitet och värdemässiga gemensamma varit stark... Det har varit Gud, Fäderneslandet och under senare år Demokrati” (ibid., s. 49f).

Språket är ett av det viktigaste instrumenten för kamp om erkännande och för att erhålla tolkningsföreträde, menar von Brömssen. Den som har makten över språket har makten hur vi kommer att tänka. För att skolan är idag Sveriges största kulturinstitution och bidrar till att forma livsyn, livstolkning och förhållningssätt spelar det avgörande roll enligt von Brömssen hur läraren språkligt talar om och till sina elever (ibid., s. 65f).

När det gäller skolan betonar Borgström (2004) vikten av lärarens interkulturella kompetens. Hon jämför monokroniska och polykroniska personer och deras olika uppfattningar bl.a. om

tid och ägande. I den svenska skolan uppfattas tiden lineärt/monokroniskt vilket innebär att man ser tiden som en plikt. En polykronisk person anser att man kan alltid ändra tiden och det är oväsentligt om man kommer lite försenad på ett föräldramöte. En monokronisk person respekterar det enskilda ägandet medan en polykronisk person är frikostig och också väntar sig det av andra (ibid., s. 49f).

Pirjo Lahdenperä i sin tur anser att skolan ska ställa höga men realistiska krav på eleverna. Ibland är det svårt att fastställa realistiska krav eftersom bristande språkkunskaper kan förväxlas med bristande tankeförmåga. Dessutom kan stereotyper om elevers bakgrund medföra låga förväntningar. Hon rekommenderar att modersmåsläraren och föräldrarna deltar i diskussioner gällande skolans kravnivåer. Hon tar även upp frågan om ”disciplin och kärlek”. I undersökningar framgår att föräldrarna med minoritetsbakgrund klagar mest på bristande disciplin i majoritetens skola. Varken föräldrarna eller deras barn förstår svenska skolans arbetssätt och arbetsformer (Lahdenperä, 2004, s. 66f).

För att bearbeta etnocentrism i skolan ser Lahdenperä fyra olika utvecklingsområden: undervisning i form av mångvetenskapliga utbildningar, fältkontakter, forskning och internationellt samarbete (ibid., s.28). Hon beskriver individer som har haft möjlighet att välja sin tillhörighet och kultur och har skaffat sig en ”interkulturell” identitet. Det är ett identitetsbyggande och en tillhörighetskänsla som plockar föreställningar, värderingar, traditioner och seder från olika världar. Enligt Lahdenperä har vi i Sverige en nationell skola, men postnationella ungdomar som har både tillhörighet och rötter i olika kulturer och således flerkulturell identitet. Omgivningen kan betrakta dessa ”interkulturella” individer som oförutsägbara och därmed svårare att kontrollera. (ibid., s. 19f)

Positiv/negativ närhet och positiv/negativ distans

Hans Ingvar Roth använder begreppsparen *positiv/negativ närhet* och *positiv/negativ distans* för att beskriva minoritetsproblem i dagens samhälle. Som exempel för negativ distans kan man nämna exempelvis boendesegregation och som positiv distans minoritetsgruppens möjligheter att behålla sitt språk, religion och att inte bli påtvingad majoritetens kulturella traditioner. Som positiv närhet kan exemplifieras med gruppens möjligheter att delta i centrala politiska arenor, en kulturell samexistens där dialogen leder fram till gemensamma gruppö-

verskridande normer. Som negativ närhet ses t.ex. påtvingade sedvänjor och språkassimilering (Roth, 2005, s. 13f).

Han anser att minoritets- och invandringspolitiken i Sverige under efterkrigstiden främst har präglats av en stark assimileringsiver, dvs. negativ närhet. Assimileringsförsöken misslyckades för att inga stödåtgärder gjordes för att stödja gruppernas kulturella infrastruktur. Enligt Roth förstärkte denna politik snarare känslan av utanförskap hos romerna och därmed den negativa distansen. I många avseenden ser han likheter med svarta amerikaners och romernas situation, men för att romernas kulturella traditioner avviker så mycket från majoritetens traditioner är romerna ännu mera utsatta enligt honom (ibid., s. 108f).

I den nya svenska minoritetspolitiken har man enligt Roth betonat språket. Romani chib har varit en central utgångspunkt för identitetsavgränsningen av romerna, men det finns över sextio varieteter eller dialekter av romani och en del av romska grupper såsom de finländska talar främst finska. Därmed är det svårt att bygga upp en specifik och gemensam identitet och minoritetsstatus utifrån renodlade språkliga kriterier. Roth använder begreppet negativ distans även för att beskriva diskrimineringen som sker inom minoriteten, t.ex. diskrimineringen av homosexuella (ibid., s. 35). Bland finska romer kan man enligt min mening använda denna beteckning för att beskriva företeelsen undvikandeplikt.

Det som han ser som gemensamt för alla romers identitetsarbete är att de måste försöka befria sig från de negativa egenskaper som omgivningen tillskrivit dem. Han ser det som viktigt att lyfta upp det romska kulturarvet och se förebilder hos framgångsrika romer (ibid., s. 112ff).

6 Metod

Jag har valt att göra en kvalitativ intervjustudie efter Steinar Kvales modell med tre informanter av finsk romsk härkomst (Kvale, 1997). Enligt Kvale är forskningsintervjun ett professionellt samtal som bygger på vardagens samtal, ett samtal som har en struktur och ett syfte. Han definierar den som:

”En intervju vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening” (ibid., s. 13)

Eftersom forskaren definierar och kontrollerar situationen, är forskningsintervjun inte ett samtal mellan likställda parter (ibid., s. 13). Kvale delar intervjuundersökningen till sju metodstadier:

1. Tematisering med teoretisk reflektion över forskningsämnet och formulering av forskningsfrågorna. Undersökningens *varför* och *vad* innan frågan *hur* – metoden – ställs.
2. Planering av undersökningen i syfte att söka besvara forskningsfrågorna, där både konstruktionen av kunskap och de moraliska implikationerna beaktas.
3. Intervju. Genomförande av intervjuerna enligt intervjuguide och med ett reflekterande förhållningssätt till den eftersökta kunskapen och mellanmännsliga relationen i intervjusituationen.
4. Utskrivning. Förbereda intervjumaterialet för analys, transkribering och överföring från talspråk till skriftspråk.
5. Analys. Avgöra vilka analysmetoder är lämpliga för intervjuerna.
6. Verifiering. Fastställa intervjuresultatens generaliserbarhet, reliabilitet och validitet.
7. Rapportering. Rapportera undersökningens resultat och metoderna i en form som motsvarar vetenskapliga kriterier.

(ibid., s. 20, s. 85)

Tematisering innebär att man skaffar sig förkunskaper om ämnet som ska undersökas. Man ska ha klart för sig varför man vill undersöka just det man bestämmer sig att undersöka. Jäm-

föra olika intervju- och analystekniker för att kunna välja det lämpligaste i detta sammanhang. Intervjuerna jag gjorde hade ett explorativt syfte istället för att användas för prövning av hypoteser (ibid., s. 91f). I planeringsstadiet hade jag för avsikt att studera mera djupgående den romske mannens identitet för att så många forskare tidigare har skrivit om romska kvinnor, men eftersom jag bara hade en manlig informant fick jag inte tillräckligt mycket material för det. Enligt Kvales modell verifierar man intervjuvaret under själva intervjun genom att upprepa frågan i olika versioner (ibid., s. 140). Under utskrivningen ska man sedan försöka göra rättvisa åt intervjupersonerna och föreställa sig hur dessa hade velat formulera sig i skrift menar Kvale .

Enligt Kvale ska analysmetoden vara bestämd innan intervjuerna inleds och analysen inbyggd i själva intervjusituationen (ibid., s. 162). Han delar analysprocessen till sex steg. Första steget är att den intervjuade beskriver sin livsvärld under intervjun. Det andra steget innebär att intervjupersonen själv upptäcker nya förhållanden under intervjun, ser nya innebörder i sitt liv. I tredje steget koncentrerar och tolkar intervjuaren vad som sägs under intervjun och sänder den tillbaka till intervjupersonen. I det fjärde steget tolkas den utskrivna intervjun av intervjuaren. Materialet struktureras, klarläggs genom att överflödigt material elimineras och själva analysarbetet utförs med lämplig analysmetod. Möjliga femte och sjätte steg kunde ha varit att göra en ny intervju och att intervjupersonen börjar handla utifrån de nya insikter hon/han har vunnit under intervjun (ibid., s. 171f). Jag har dock inte gjort en ny intervju och har därför inte kännedom om vilka insikter mina intervjupersoner eventuellt har fått.

Intervjuerna gjordes i september 2005, men transkriberingen dröjde till sommaren 2008. Före transkriberingen lyssnade jag först på de bandade intervjuerna ett flertal gånger för att kunna återuppleva intervjuerna på nytt, känna stämningen, notera pauserna samt komma underfund om min egen påverkan under intervjuerna. Anteckningarna från intervjutillfällena har hjälpt till att återskapa det som inte fanns på band. Sedan har jag också läst intervjutexterna om och om igen för att hitta centrala teman i intervjupersonernas livshistoria.

Utöver intervjuerna har jag gjort research för att kartlägga romerna levnadsförhållanden i dagens Finland och tagit del av flera rapporter från olika myndigheter både i Sverige och Finland. Jag har även följt diskussionen kring romer i finska media i samband med att jag dag-

ligen följer flera dagstidningar i Finland via internet. Det finns också flera romska hemsidor och tidskrifter på internet vilka jag har bekantat mig med.

Informanterna

Mina informanter är en man och två kvinnor, Toni 30 år, Sari 45 år och Tanja 50 år. Jag har ändrat deras namn och åldern är ungefärlig. Dessutom har jag inte inkluderat detaljer som kan göra att någon känner igen intervjupersonerna.

När jag hade gjort valet att göra en intervjustudie med finska romer, var nästa steg att hitta lämpliga personer att intervjua. Jag hade tidigare träffat Toni när jag besökte hans arbetsplats i andra ärenden. Jag tog kontakt med honom efteråt och frågade om han kunde tänka sig att ställa upp med en intervju. Han ställde gärna upp och i sin tur kände han Sari som fanns på plats med ett av sina barn när jag sedan intervjuade Toni. Efter att jag var klar med Tonis intervju frågade jag även Sari om hon skulle kunna svara på några frågor. Hon kunde då bara ställa upp en stund eftersom hon hade bråttom att hämta sitt andra barn från dagis. Det blev inget senare tillfälle att intervjua henne utan vi tog bara upp några av frågorna. Jag fick även kontakt med Tanja via Toni. Jag ringde henne och hon bjöd mig till sitt hem. Toni och Tanja fick intervjufrågorna i förväg via e-post, men Sari fick höra frågorna vid intervjutillfället.

Jag är medveten om att när intervjupersonerna rekommenderar varandra - detta snöbollsurval - kan det göra att dessa personer liknar varandra mycket och därmed ger liknande svar på frågorna (Hartman, J., 1998, 2004, s. 285). Å andra sidan hade jag haft svårt att hitta personer till intervjuer utan kontakt med Toni. Det är inte helt lätt att få kontakt med romer som är beredda att svara på en helt främmande människas frågor, eftersom många romer upplever att de har blivit svikna och utnyttjade i kontakterna med icke-romer. Markkanen (2003) beskriver hur romerna ofta känner att de måste ”rätta till felaktiga uppgifter” som tidigare forskare har publicerat (ibid., s. 26).

Forskningsetiska principer

Denna undersökning är gjord efter forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning som har fyra huvudkrav:

- *Informationskravet* innebär att forskaren skall informera de av forskning berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.
 - *Samtyckeskravet* innebär att deltagare i en undersökning har rätt att bestämma sin medverkan.
 - *Konfidentialitetskravet* innebär att uppgifterna om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.
 - *Nyttjandekravet* innebär att uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.
- (Vetenskapsrådet, www.vr.se)

Innan jag intervjuade Toni och Tanja berättade jag för dem vad syftet är med min forskning och att allt de säger ska hanteras konfidentiellt, att deras identitet inte ska röjas och att de inte behöver känna sig tvungna att svara på frågorna. När jag träffade Sari hade vi väldigt lite tid och då förklarade jag dessa saker mycket kortfattat. Jag är ändå inte säker om Toni eller Tanja riktigt förstod hur forskningen går till, eftersom de ansåg att de skulle kunnat lika gärna framträda med sina riktiga namn.

Intervjuerna

Intervjuerna ägde rum i september 2005 (Intervjufrågor: Bilaga 1). Intervjutillfällena med Toni och Tanja tog cirka en och en halv till två timmar var och med Sari ca en halv timme eftersom hon inte hade mera tid. Jag spelade in största delen av intervjuerna på band och gjorde även anteckningar. Jag har transkriberat intervjuerna som gjordes på finska i sin helhet och sedan översatt stora delar av dem till svenska. Arbetet med analysen har jag påbörjat redan under intervjun och fortsatt under transkriberingen och även under rapporteringen har det kommit nya synvinklar.

Samtliga frågor presenterades på finska och samtalen fördes både på finska och svenska. Informanterna valde vilket språk de ville svara på och det kunde bli olika beroende på vad det var frågan om. Jag tyckte mig notera att det var lättare för vissa av dem att uttrycka sina känslor på finska och när det gällde arbetet var det oftast lättare på svenska. Att jag valde finska som intervjuspråk berodde på flera saker. Jag har själv finska som modersmål, dessutom gjor-

de jag ett antagande att finska romer behärskar finska bättre än svenska, vilket kan vara felaktigt när det gäller dessa personer, speciellt Toni. Språkkunskaperna beror naturligtvis på hur länge man har varit i Sverige, om man har gått i skolan här, arbetssituationen osv. Det verkade som om speciellt Tanja hade lättare att tala om sitt arbete på svenska, vilket är naturligt eftersom hon måste använda svenska på sin arbetsplats.

Att översätta svaren har varit ett större arbete än vad jag hade räknat med. Vid flera tillfällen upplevde jag samma problem som Kopsa-Schön påpekar - semantiska betydelskillnader i språket som en eventuell källa för omedvetna missförstånd trots att både forskaren och informanterna pratade finska (Kopsa-Schön, 1996, s. 35). Efteråt tänkte jag att det kanske hade varit lättare om jag hade gjort intervjuerna på svenska eftersom det kan försvinna nyanser med översättningen. Å andra sidan hade jag valt finska som intervjuspråk eftersom jag ändå hade bedömt att informanterna använde finska som språk i hemmet och uppsatsen handlar om saker som mest hör till det privata området.

Jag gjorde även ett antagande om att det var lättare att skapa kontakt om vi talade finska med varandra. Detta kan även ha sina negativa sidor, att skapa en föreställd känsla av gemenskap när vi båda kommer från Finland och befinner oss i ett annat land (Anderson, 1991, passim). Jag har också medvetet valt att använda öppna frågor, eftersom jag ville ge de intervjuade en möjlighet att väldigt fritt ta upp de saker de upplevde viktiga och att även saker som jag inte förstått att fråga skulle kunna få utrymme. Jag ville också undvika frågor som upplevdes för närgångna. Det hade troligen bara lett till att intervjupersonen skulle ha tigit och att jag inte hade fått någon information alls. Så här efteråt kan man tänka sig att jag har varit lite för försiktig när det gällde att göra klagörande tillägsfrågor.

Om reflexivitet

Jag är även medveten om att jag själv kan ha haft en del omedvetna negativa såväl som positiva förutfattade meningar som påverkar det som skedde mellan mig och intervjupersonen. Billy Ehn & Barbro Klein skriver i sin bok *Från erfarenhet till text : Om kulturvetenskaplig reflexivitet* (1994) :

”Motöverföring handlar om hur forskaren reagerar på sina egna observationer. Den som studerar andra är känslomässigt inblandad sitt ”material”, som också är han själv.” (ibid., s. 12f)

Kopsa-Schön beskriver sin fältstudiemetod som en s.k. distans empati istället för ren interaktionism. Hon menar att empatin byggde en relation spontant och naturligt, den flyttade henne till ett mellanläge mellan sin egen värld och informanternas värld. Hon skulle kunna förstå dessa utan att helt identifiera sig med dem (Kopsa-Schön, 1996, s. 34). Hon beskriver också att romerna gärna testar forskaren och om denne visar sig kunna renlighetsnormerna kan man låta henne röra sig friare i ett romskt hem. Man upplever att utomstående i romskt hem blandar ihop rent och orent och därför måste vaktas (ibid., s. 27). Jag hade detta i minnet när jag blev bjuden hem till Tanja. Jag var lite orolig att jag stökade till där och orsakade extra arbete för henne genom att placera saker på fel ställe. Det är viktigt att man t.ex. inte ställer matkassen på golvet eller stolen utan man kan bara ställa mat på bordet annars blir maten oren. Olika romska släkten kan dock ha varierande seder när det gäller renhet (Markkanen, 2003, s. 155).

Markkanen (2003) har genom sin forskning om romer deltagit i flera evenemang bl.a. fester och begravningar. Hon har exempelvis badat bastu med några och deltagit både i glädje och sorg. Jag har inte haft möjlighet till den här typen av deltagande observation, men har vid vissa tillfällen ägnat mig åt vad Hartman kallar för naturalistisk observation (Hartman, J., 2004, s. 282f).

Livshistoria

I *Livet som intervjukonstruktion* (1992) betonar Billy Ehn vikten av att undersöka hur människor presenterar sina liv i skilda sammanhang och hur forskaren medverkar i och omskapar dessa berättelser. Det är vanligt att människor talar om sin egen person på ett generellt sätt, t.ex. genom att framställa personliga egenskaper och handlingar som ganska typiska för sin tid och grupp enligt Ehn. Han menar att i detta avseende går berättaren kulturforskaren till mötes genom att redan i det pågående samtalet starta den omvandling av en unik individ till exempel på generella mönster (Ehn, 1992, s. 207).

Enligt Ehn är livshistoriska intervjuer i första hand ämnade att förmedla människors *erfarenheter*, vad dessa människor faktiskt har varit med om. Livshistoriska intervjuer måste också analyseras som *berättelser*. Berättelser som är formade av speciella teman, intressen och organisationsprinciper. Berättelserna innehåller *självbiografisk retorik* som gör att erfarenheterna uttrycks genom en mängd olika konventioner, stereotyper och stilar. Denna retorik måste uppmärksammas för att komma underfund vad människor verkligen upplevt (ibid., s.215) .

Människan skapar enligt Borgström och Goldstein-Kyaga sin identitet genom att integrera olika typer av narrativ i sin egen livshistoria. Den *ontologiska narrativen* är den enskilda människas tolkning av sin egen livshistoria. Människor har behov av att känna kontinuitet i livet och resor till tidigare hemlandet utgör ett exempel på detta. *Offentliga narrativer* är knutna till kulturer och institutioner och man kan se även narrativer som skapas av familjer som offentliga narrativ. Man ser vissa egenskaper som familjedrag. Familjemedlemmar har lojalitetskänslor för varandra vilka omfattar både rättigheter och skyldigheter. Familjen kan omfattas av även andra släktingar än kärnfamiljen. *Begreppsmässiga narrativ* är samhällsvetarens begrepp som i populariserad form påverkar människans tolkning av sin tillvaro. Exempel på *metanarrativ* kan vara t.ex. andra världskriget och förintelsen. Dessa narrativ kan man ta till sig omedvetet (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009, s. 118ff).

7 Intervjuerna

7.1 Intervjun med Toni

Jag har träffat Toni en gång tidigare på hans arbetsplats. Nu möter jag honom i en annan lokal. Han kommer lite försenad och ber om ursäkt att jag fått vänta. Han bjuder på kaffe och presenterar mig för Sari som jag kommer att intervjua senare. Vi flyttar oss till ett annat rum där intervjun kan äga rum i lugn och ro.

Den varma romska gemenskapen

Toni beskriver mest lyckliga minnen från sin barndom. Han kommer ihåg en stor romsk gemenskap där man delade både sorg och glädje, att man aldrig var ensam. De är över tio syskon och halvsyskon och han är någonstans i mitten av syskonskaran. Han är ungefär trettio år gammal. Toni var liten när hans familj flyttade till Sverige, men han har under hela barndomen tillbringat alla somrar och även vinterlov i Finland. Ändå är sommarminnena de starkaste. De hade även en villa i Finland. För det mesta var det många romer samlade på olika evenemang, barnens sommarläger eller konferenser. Det finns även sorgsna minnen från begravningar och sjukdomar. Även då fanns det många romer på plats. Han berättar om den varma gemenskapen bland romerna, man skrattar och gråter tillsammans. Det är sorgligt att man behöver gråta, men det är även vackert att man bär sorgen kollektivt, säger han. Om man inte kan göra annat så kan man i alla fall stå sida vid sida och stötta varandra.

”Från min barndom har jag ett rent minne, allting var i ordning, fina möbler, mycket kötträtter, alltid vackert hem. Jag var kanske ett och ett halvt år när mina föräldrar flyttade till Sverige och har bott här sedan dess. Jag gått mina skolor här, men kan fortfarande prata finska.”

Han menar att han även talar romani någorlunda bra och säger att hans romska identitet är mycket stark. Den baserar sig på den uppfostran han har fått av sina föräldrar. Nu som vuxen

finns i den identiteten även intryck från hans vänner, utländska vänner. Den romska identiteten finns i hans hjärta menar han. Han associerar den starkt till romsk musik och han kan bli rörd till tårar av musik och romska danser.

Han anser att en rom är en person som har vuxit upp i en romsk familj, fått normerna och renlighetsreglerna därifrån och lever på ett sätt att man inte kränker andra i den romska gemenskapen. En rom är en person som har romska föräldrar.

”När jag tänker på min egen identitet så är jag rom, tillhörande den finska gruppen av romer, jag är också svensk och jag är finsk för att även dessa två kulturer har påverkat mig mycket.”

Finsk och svensk mentalitet

Toni anser att om man är trångsynt och inte tänker på sin identitet utan försöker förtränga att man tar intryck från sin omgivning uppstår det många konflikter både inom individen och gentemot majoritetsbefolkningen. En sak som han ser som bra i den finska kulturen är att man är mera rotade, man är mera jordnära. Han menar att i Sverige lever man i lyx och flärd men i Finland sparar man för framtiden och för barnen. Eftersom Finland genom kriget har förlorat så mycket har man lärt sig att arbeta för att nå ett fungerande samhälle och den levnadsstandard man har nu, säger han.

”Om jag sen tänker ifall jag skulle kunna leva i Finland så känner jag ingen lust att åka dit. Jag skulle inte klara av att leva med mentaliteten där. De är så annorlunda där. Jag tror att det beror mycket på det att Sverige förlorade Finland till Ryssland, att Finland över hundra år tillhörde Ryssland. Finska folket är ett annat folk än svenska folket .”

Han påpekar att finska och svenska språken hör till olika språkgrupper. Norge och Sverige är närmare varandra och även språket hör till samma grupp. Folk är *perusjuntti* (=en person som är fördomsfull och obildad, saknar finess) i Finland anser han. Han skulle inte kunna leva i Finland. Det svenska samhället har påverkat honom så mycket att han känner att han hör hit. Enligt honom känner han ändå märkligt nog en längtan till Finland ibland. Han gör korta fyra,

fem dagars eller en veckas resor dit tre fyra gånger om året, oftast i samband med en tjänsteresa. Toni säger att när man har bott länge i Sverige har man blivit präglad av det här samhället. Han har hört många gamla människor i Finland säga att han har blivit svensk fast han följer samma normer när det gäller både renhet och respekt. Klädseln är likadan, men det är någonting som är annorlunda. Det handlar om mentalitet, vad man prioriterar. Man kan inte peka på vad det är fast man ändå känner en skillnad.

Toni känner en bitterhet mot ryssarna som under kriget tog Karelen. Han anser att president Koivisto inte borde ha välkomnat ryssarna till Finland. Man borde ha krävt att Finland får tillbaka den förlorade arealen innan de fick komma.³

Han skrattar och säger:

”Jag är ingen rasist, men... Jag har ända sedan barndomen fått höra att ryssarna tog vårt land. Romerna var ju också med i kriget.”

Toni trivdes i den svenska skolan

Tonis skolminnen är nästan enbart positiva. Han blev inte mobbad utom en enda gång när en pojke testade honom och då kände han att han måste markera omedelbart. Det här hände när han gick i femman och en skolkamrat kallade honom för zigenare på ett sätt som var kränkande. Toni kastade en pulpet och en lärare ingrep omedelbart och det var det han ville skulle hända. Efter denna incident hände ingenting liknande.

³ Finland förlorade drygt en tiondel av sin areal, bl.a. Karelen och Petsamo, till Sovjetunionen efter fortsättningskriget 1944. En tiondel av befolkningen, över 400.000 människor, evakuerades och placerades i boenden i olika delar av landet. En jordreform utfördes och man delade ut 3 miljoner hektar mark. Flyktingar fick 60 % av den arealen, resten fick krigsveteraner, -invalidier och -änkor (Haataja, 1987, *Jälleenrakentava Suomi*, s. 749ff).

År 1990 gjorde president Koivisto ett uttalande där han jämställde ingermanlänningar med andra finländare som återvände hem t.ex. från Sverige. Ingermanlänningar är en folkgrupp i Ryssland, dåvarande Sovjetunionen, som talar finska och de har varit mycket förtryckta under Sovjettiden. De har inte fått använda sitt modersmål och många blev likviderade under Stalineran. Först krävdes det att en mor- eller farförälder var ingermanlänning för att man fick flytta till Finland. År 1996 ansågs de personer som hade en förälder eller två mor- eller farföräldrar vara ingermanlänningar och därmed berättigade att flytta till Finland. Senare krävdes det även kunskaper i finska språket och nu finns det ett kösystem för dem som väntar att få flytta till Finland. Det fanns ca 20.000 människor med ingermanländsk bakgrund i Finland år 2001.

(<http://fi.wikipedia.org/wiki/Inkerinsuomalaiset>) (Min översättning)

Han var med i ett gäng av sex pojkar, vilka alla kom från olika länder. En enda var svensk och resten hade invandrarbakgrund.

”För mig har det alltid varit naturligt att umgås med alla slag människor. Jag har goda minnen av de flesta lärarna. Men det var tider när man inte behövde spara i skolan. Då fanns det möjlighet att vara med i olika hobbygrupper. Det var goda tider att gå i skolan. Jag hade kompisar från olika kulturer och har haft samma princip även senare i livet. Jag träffar gärna människor från olika kulturer och vill bekanta mig med dem.”

Kvinnogöra och mannens sysslor

Angående könsrollerna ser Toni det som enbart positivt att kvinnor har börjat utbilda sig och fått bra arbeten. Han nämner att en romsk kvinna i Finland har blivit vald till Europarådet⁴ och flera har fått statliga och kommunala tjänster. Även i Sverige har några romska kvinnor kommunala tjänster. Han anser att andra romer ser upp till dessa kvinnor och vill att deras egna barn får samma möjligheter i samhället. Man ser hur viktigt det är att utbilda sig. Det finns goda förebilder även hos män.

Jag berättar för honom hur jag träffade den romska mannen i tvättstugan och undrar hur männen tar det att deras fruar ägnar sig så mycket åt annat än att serva mannen. Han svarar att på samma sätt som en finsk man gärna har låtit hustrun tvätta för att det anses vara kvinnogöra. Det finns även svenska machomän, ju mer norrut man kommer i landet desto mera macho blir männen enligt Toni. De rör inte tvätten utan väntar tills hustrun kommer.

”Sådana män finns även bland romer. Kvinnogöra är kvinnogöra och mannens sysslor är mannens sysslor. Det är bara här i vårt demokratiska samhälle där det är annorlunda. Jag vet ändå att romska män hjälper till hemma mycket mera än någon tror. Där finns män som lagar mat och där finns män som dammsuger eller som din granne som hjälpte med tvätten, men helst lite i smyg, så att andra inte ser.”

⁴Miranda Vuolasranta är viceordförande i ERTF, European Roma and Travellers Forum, inom Europarådet.

På sätt och vis anser han att mannens roll inte förändrats, men när han tänker på den yngsta generationen så anser han att de har fått lite intryck från Sverige. Det är svårt att förklara, men det är någonting med den här unga generationen som gör att de inte riktigt alltid förstår normerna anser han. De förstår inte vad äldre människor pratar om, de blandar ihop och missförstår. Han har funderat mycket på det här men hittar inte rätt ord. Någon förändring håller på att hända anser han. Barnen vill inte ta in alla normer.

Jag undrar om det eventuellt handlar om att den romska kulturen är tigandets kultur och att man ofta undviker att säga rakt ut till barnen hur man gör. Barnen lär sig istället genom observation. Att man i den svenska kulturen i sin tur gärna reder ut allting grundligt genom att kommunicera muntligt, kunde detta vara en orsak till att ungdomarna inte alltid förstår alla normer, frågar jag.

”Någonting sådant kan det vara, men å andra sidan har romsk kultur, speciellt finsk romsk kultur, väldigt starka traditioner. Det finns alltid en motivering till varför saker och ting är som de är. Det finns människor som inte vill förändras. Trots att romsk kultur vill behålla sina traditioner och normer kommer även den kulturen att gå framåt och förändras under åren. Så sker inom alla kulturer och tiderna förändras och tiden för oss med sig. Om man jämför hundra år bakåt i tiden så uppkom det nya saker även då som den tidens romer inte förstod. Det är så här livet är.”

”Där går en av oss”

Den romska mannens klädsel är enligt Toni lika viktig som kvinnans men inte lika iögonenfallande och den liknar många andra kulturers klädsel. Den skiljer sig dock mycket från svensk och finsk jeanskultur som inte anses vara passande klädsel för en rom. Det viktigaste är inte stilen utan att man inte visar för mycket bar kropp och att man klär sig i mörka byxor. Toni själv följer inte klädkoden slaviskt. Han klär sig ganska vanligt. Han är klädd i mörka byxor, en mörk jacka och ljus skjorta, men ändå inte i sådana kläder som jag direkt skulle associera till finska romer om jag inte visste. Han vill inte ha slips och skjorta på sig alltid. Ofta blir det bråttom på morgonen och då tar han snabbt på sig något som inte kränker hans folk-

grupp. Han följer ändå de normer som man ska följa. Han anser att det är viktigast att man känner igen sina egna. ”Där går en av oss.” Annars beundrar han mycket utländska romska människors kläder som är mycket mera dekorativa än de finskromska människors ganska strikta klädsel.

Etniska kontexter

Enligt Toni umgås finska romer mest med sina egna. De umgås även en hel del med finländare. Svenska romer umgås med svenskar och forna romska jugoslaver med jugoslaver. Han upplever att man även utomlands delvis identifierar sig med sina landsmän.

”Men när jag tänker på alldeles unga människor och skolungdomar så har de fått kontakt med ungdomar från mera avlägsna kulturer och hänger på stan med dessa. Det har med bostadsområdet att göra. På de mest segregerade områden tar man kontakt med andra minoriteter.”

På frågan angående de största hindren för att höja romernas status i samhället svarar han:

”Där måste jag absolut svara utbildning. Romerna saknar förståelse för att i det här landet gör myndigheterna på ett visst sätt, ett sätt som romerna inte är vana vid. De känner inte till systemet.”

Å andra sidan saknar samhället enligt honom insikt att man bör ta med romer när man planerar åtgärder för romer. Dessa kan ge värdefull information om kulturen, annars upplever man att allting styrs uppifrån. Efter att romerna har fått nationell status som minoritet, diskrimineringsombudsmannen och nya diskrimineringslagen har en del dörrar öppnats, men mycket finns kvar att göra anser han.

På frågan om han någonsin har känt att den romska kulturen har begränsat hans liv svarar han att han idag inte upplever det så. När han var ung hade han en stor lust att dansa, men inte de traditionella romska danser eller finsk tango heller utan andra danser. Dessa danser hör egentligen inte till romsk kultur och han fick inte dansa. När han fyllde 18 år gick han med i olika dansgrupper. Romer har traditionellt haft en framträdande roll bland finska musiker, speciellt

bland tangosångarna, men deras egen musik är inte den samma som görs för finsk publik berättar Toni.

”Naturligtvis innebär det problem för vissa ungdomar under puberteten, när de ser vad kompisarna får göra och man själv inte kanske får beroende på den romska gruppen och att man inte får kränka andra. Men när man är riktigt klar över sig själv och viljan att det här är min identitet och min kultur, hittar man balansen. Jag tror att dessa grubblerier försvinner efter tonåren fast samtidigt tror jag att det tar hela livet att utforma sin egen identitet. Det kräver ett ständigt sökande och lärande. Som ung förstår man inte att det är mångfalden som gör livet så rikt, att det är bra att vi alla inte är lika.”

7.2. Intervjun med Sari

Sari råkar vara på plats med ett av sina barn där jag intervjuar Toni och då passar jag på att fråga henne om hon kan ställa upp med en intervju. Hon har inte tid med en lång intervju för att hon måste snart skynda sig att hämta sitt andra barn från dagis, men hon ställer upp med några frågor.

Stolt traditionsbärare

Sari är cirka 45 år gammal och bär traditionella finskromska kläder. Hon kom till Sverige under tonåren från östra Finland. Hon är gift och har flera barn vilka alla är födda i Sverige. Sari har gått i skolan både i Finland och Sverige.

”Jag är stolt över att jag får vara en romsk kvinna idag. Det är underbart att få vara en romsk kvinna idag i den här kulturen och att man kan berätta om det för ungdomarna.” säger hon och brister ut i skratt. *”Jag känner mig som finsk och romsk, en finsk romsk kvinna.”*

Hon umgås mest med romer och lite med svenskar och finländare. I viss mån även med andra romska grupper men inte mycket. Hon pratar lite romani.

Sari anser det som naturligt att hon hade gjort andra val i livet om hon varit t.ex. en finsk kvinna, men att något hinder har hennes romskhet inte varit. Hon säger: *”Verkligen inte, jag är en zigenarkvinna.”* Hon är stolt över sin kultur. Jag noterar att hon använder ordet zigenare och frågar hur hon uppfattar det i jämförelse med begreppet rom. Hon säger att hon använder nästan alltid ordet zigenare (*mustalainen* på finska) och tar inte illa upp om det ordet används på ett sätt som inte är menat att vara kränkande.

Sari känner sig diskriminerad både i Finland och i Sverige

Hon berättar att det är lättare att leva som rom här i Sverige jämfört med i Finland på grund av att det här finns så många olika kulturer. I Finland kommer hon inte in på restauranger. Det beror på klädseln säger hon. I Sverige är det lättare att komma in, men inte på alla ställen här heller.

”Dessa kläder är ett hinder också när man söker jobb. Jag har väldigt länge varit arbetslös. Jag kunde ringa och boka en tid för en intervju och när jag kom dit i dessa kläder fick jag höra: Det här arbetet är redan tillsatt med en annan sökande. Jag sökte mest hos städfirmor och dagis. Det här är ganska deprimerande. Man borde byta kläder, men det lyckas ju inte alltid. Det här är mina vardagskläder som du har dina kläder. När jag kommer till arbetsplatsen byter jag automatisk, men jag kan inte byta hemma.”

På frågan om människens kläder är lika viktiga som kvinnans säger hon att en romsk kvinna är mera färgglad och sticker därför mera i ögonen. Annars är klädseln lika viktigt för både kvinnor och män.

Sari har väldigt sorgliga minnen från skolan och hon mådde inte så bra i skolan.

”Det var jättejobbigt, vissa barn mobbade mig varje dag. Alltid blev man kallad zigenare och det gjorde ont när man var liten. Jag var tvungen att slåss fast

jag kände mig svag. Riktigt tråkiga minnen. Men visst saknar jag Finland trots dessa svåra barndomsminnen. Det blev bättre på högstadiet. Jag hade också finska kompisar. Vi bodde under flera generationer i en liten by där alla människor kände varandra.”

Hon berättar att alla i hennes familj är ganska välutbildade, belästa och nästan alla har ett yrke. Hennes föräldrar tvingade barnen att läsa och de var tvungna att gå till skolan fast hon kände ofta att hon egentligen inte orkade. De fick inte stanna hemma ens när de var sjuka. Så här efteråt är hon glad att hon hade sådana föräldrar som såg till att hon skötte skolan.

Sari anser inte att romska människors roll har blivit annorlunda efter det att kvinnorna har skaffat sig bra utbildning. *”De är likadana, stollar allihopa!”* säger hon med ömhet i rösten.

Vi avslutar intervjun för att Sari ska hämta sitt barn från dagis.

7.3. Intervjun med Tanja

Jag intrervjuar Tanja en söndag eftermiddag i hennes hem. När jag kommer dit är familjen inte hemma, men de anländer från bastun efter en kort väntan. Vi sitter i köket och Tanja kokar kaffe och bjuder på hembakade bullar. Tanja tar av sig sammetskjolen och hänger den på vändring på balkongen. Hon har lätt att prata med främmande människor och intervjun flyter på bra. Emellanåt kommer familjen in i köket och hämtar någonting eller frågar någonting.

Tanja är ca 50 år och har bott i Sverige i ungefär 40 år. Hon är gift och har flera barn av vilka några bor kvar hemma. Hon har även tagit hand om sitt barnbarn. För det mesta pratar vi finska, men på vissa frågor svarar hon på svenska, speciellt de frågor som har med svenska samhället att göra. Hon har ett arbete som hon är mycket stolt över och är väldigt engagerad i arbetet. Hon läser mycket kring de frågor hon arbetar med. Hon ger ett intryck av att vara ett kämpe som har en järnvilja.

En fattig men lycklig barndom

”Jag heter Tanja, jag hör till den finskromska gruppen och kommer från norra Finland. Jag hade en romsk mor - pappa bodde inte hos oss - mamma skötte oss ensam. Vi var tre barn. Vi hade ett litet rött hus med ett rum och kök. Man eldade med ved. Jag hade ett lugnt hem. Jag har bara varma minnen från Finland. Min mamma var religiös och jag själv har blivit troende, gått med i pingstkyrkan på 1990-talet. ”

Det var ett litet samhälle och modern var mycket känd där, man litade på romer enligt Tanja. Hon har aldrig upplevt diskriminering som barn, inga skällsord varken i skolan eller någon annanstans. Byborna visste vems dotter hon var och man visste att hennes mor var rättvis och hederlig säger hon. Tanja betonar att grannarna visste att modern aldrig stal någonting. Tanjas mor var en mycket upptagen (= omtyckt och uppskattad enl. Kopsa-Schön, 1996, s. 123) romsk kvinna. Modern var fattig, hon hade saker till salu och försörjde familjen på det sättet. De gick till kyrkan varje söndag och Tanja hade en lycklig barndom. I Sverige har hon upplevt sådant som jag aldrig upplevt i Finland anser hon. Hon menar att människorna är olika i dessa länder.

Den finska kampen och den svenska byråkratin

I Finland har man haft krig. Där har man lärt sig att det är tufft, att man måste slita för sin försörjning. Där uppskattar man hederlighet, man har inte fördomar på samma sätt. Där får människan vara den man är, om man ville vara en hederlig rom, respekterad rom. Det fanns även sådana romer som stal, men de fanns ju i alla samhällskategorier.”

Hon anser att finländare är inte falska utan man säger vad tycker och tycker man någonting så säger man det. Detta att finska folket har upplevt mycket svåra stunder som kriget och fattigdomen liksom romerna är enligt Tanja det som förenar dem. Romerna har också alltid varit jagade eller bortglömda och kämpat för att överleva. Hon säger att hon inte har mött en finländare som har varit ovänlig mot henne. Hon säger att hon har lätt att komma överens med

folk. I Sverige är allting byråkratiskt och man uppskattar inte muntliga överenskommelser enligt Tanja.

Trots varma minnen från Finland kan Tanja inte tänka sig att bo i Finland. Hon trivs i Sverige och har bott här i årtionden. Alla hennes barn bor här i Sverige och de skulle inte heller vilja flytta till Finland. Ändå finns en del av henne i Finland och hon åker dit varje sommar, ibland två gånger om året. Efter Tanjas mors död har de inte varit där så ofta. I Finland har hon aldrig upplevt diskriminering, att man inte skulle ha blivit insläppt i caféer eller liknande, men enligt Tanja kommer romer här i Sverige inte in på campingplatser. I Sverige förekommer dold diskriminering och ofta hos myndigheterna som socialbyrån, skattemyndigheten, länsstyrelsen osv. anser hon. Det förekommer inte så ofta att restauranger diskriminerar eftersom de är rädda säger hon. Enligt Tanja har samhället i Finland gjort mera för romerna och romerna har gjort framsteg på ett annat sätt än här. Hon anser också att utbildningen där är på högre nivå.

Vem är rom enligt Tanja?

På frågan om hur man definierar en rom läser hon högt Romano missios definition:

”Båda föräldrarna är romer och man praktiserar kulturen.”

”Vi har i vår kultur egna normer och dessa normer gör att varje rom vet att man måste följa dessa. Om man inte respekterar normerna försvinner värderingarna som man har som rom. Om man skulle tappa dem skulle vi tappa en del av vår identitet. Vi har vuxit upp med de här lagarna och det är del av vårt liv. De är mycket viktiga dessa lagar.”

Tanja säger att normerna och sammanhållningen som har gjort att romerna har överlevt alla förföljelser. Romerna är vana vid diskrimineringen, de har kämpat och de har en förmåga till enighet, fasthet tillsammans och det är en kraftkälla enligt Tanja. Man bryr sig om varandra, tar hand om varandra. Man är aldrig ensam som rom. Alla livets motgångar eller glädjeämnen delar man med gruppen säger hon.

”Det här kan jag inte förstå: ”Man kan betrakta en person som rom som själv upplever sig själv som rom och gruppen accepterar detta.” Det där är fel. Det är inte så. Man föds som rom, man växer upp som rom inom den romska kulturen och inom ramar av romska normer. Och båda föräldrar ska vara romer.”

Om en romsk man gifter sig med en finsk kvinna kan hon inte enligt Tanja förtjäna sin romskhet. Man accepterar henne och hon kan leva bland romer, men man betraktar aldrig en sådan person som rom anser Tanja. Kvinnan kan inte heller leva som en finsk kvinna bland romerna utan hon måste anamma romska seder enligt henne.

För i tiden visste alla hur man ska uppföra sig

Tanja gick några år i skolan i Finland och sedan i Sverige. Hon blev aldrig mobbad i skolan utan hade bra relation både med lärarna och elever. Hon kommer ihåg hur hennes mor satte eld i spisen på eftermiddagarna när de kom från skolan. Hon avslutade inte grundskolan utan gifte sig när hon var sjutton år.

”När jag gick tvåan eller trean i Finland hade jag en lärare som hette Eeva. Hon var en 50-årig tant med mittbena och knut i nacken. Hon var väldigt snäll. Det var som förr i tiden när alla visste hur man ska uppföra sig. Vi gick tre kilometer till skolan. Min mamma kunde varken läsa eller skriva och hade inte gått i skolan, men hon ville att vi skulle gå i skolan, komma in i samhället och omfattas av arbetsmarknadsåtgärder.”

Den starka romska kvinnan

När man är nyfiken och vill göra någonting lär man sig säger Tanja. Hon säger till sig själv: *”Det här klarar jag!”* Hon har inte mycket utbildning, men hon läser in sig. Hon anser att hon har klarat sig ganska bra. Hon förbereder sig noga inför ett arbete och tar reda på vad det handlar om. Hon hämtar information från böckerna eller i nätet. Hon säger att hon har stark vilja och hon ger inte upp. I hennes nätverk ingår många högutbildade romer, så de kompletterar varandra säger hon.

Tanja tror att romska kvinnor blir starkare och starkare och ser det som något mycket positivt. Kvinnorna har blivit mera självsäkra och de känner att de har en kapacitet och att de har blivit accepterade av samhället, att de kan kämpa med samma medel som andra kvinnor i samhället.

”Där tror jag att det är en stor skillnad mellan romsk en kvinna och samhällskvinna (Tanjans eget ord på svenska) därför att en romsk kvinna har inom hemmets väggar varit nertryckt. Mannen har bestämt hemmets lagar. En romsk kvinna har använt kvinnlig list och på det sättet är det sist och slutligen kvinnan som är starkast in i hemmet. Det är hon som representerar utåt, mannen går aldrig någonstans bland icke-romer utan det är kvinnan som uträttar ärenden.”

”Nu har vi samma nycklar i handen [som andra kvinnor] och vi är ute efter jämställdhet och när en romsk kvinna börjar ha integrerat sig inom hemmets väggar, mellan sig och sin man så får hon ju kunskaper av samhällskvinnor.”

Tanja undrar vad innebär egentligen jämställdhet mellan mannen och kvinnan? Hon anser inte att det är så som i Sverige. En romsk kvinna imiterar inte det. En romsk kvinna har ingen ambition att ändra mannen enligt henne. Jämställdhet är inte att man är likadan, att man har precis samma arbetsuppgifter. Det finns större och vidare saker som man kan kämpa för. Det är inte viktigt att mannen behöver diska eller tänka precis som kvinnan tänker. Enligt henne är mannen alltid man och kvinnan är alltid kvinna. En romsk kvinna har inget behov att kväva en man påpekar hon. Det är viktigt att man stärker mannens självförtroende, det är positivt att man är man, men hans tankesätt kan man förändra på det sättet att han tar hänsyn till sin kvinna. Hon anser att svenska kvinnor har tappat kärnan i vad som är jämställdhet, det har blivit överdrift.

Hårda lagar

Tanja berättar att romska männens roll har ändrats när yrken har förändrats. Männen gör mycket bilaffärer. För i tiden var det hästhandel som idag förvandlats till bilar, skrothandel osv. Romska män har mycket kontakter med andra romer. Enligt Tanja är det mannen som bland romerna är den som bestämmer och som representerar medan den romska kvinnan ansvarar

för kontakterna med icke romer. En romsk man har ansvaret över familjen och det är hans stolthet och skyldighet att hålla samman familjen. Det är hans skyldighet att se till att ingenting otillåtet sker i hans familj.

”Vi har ganska hårda lagar, romernas egna lagar ” (Tanja använder ordet lag på finska istället för norm eller regel.) ”Barnen måste kunna uppföra sig, man ska vara bildad och det är mannens ansvar. Om barnen inte uppför sig skämmar man ut hela familjen.”

Mannens och kvinnans klädsel är lika viktiga bland romerna anser Tanja. Mannen får inte avvika ifrån det normbestämda mer än kvinnan. Om han gör det är han inte accepterad bland romerna. T.ex är jeans och andra färger än svart och mörkblått som byxfärg är otillåtna för män. När kvinnan som 18-åring bestämmer sig för att ta på sig den romska kjolen tar hon aldrig av den igen. En romsk kvinna ska ha kjolen på sig när hon går utanför sitt hem. När hon kommer till arbetsplatsen kan hon, om det inte finns andra romer på plats, byta till andra kläder där. När man t.ex. tvättar bilar kan man inte byta ifall det finns andra romer i närheten. En romsk kvinna har enligt Tanja minst tre kjolar.

”Jag har en där (på balkongen på vädring) och en nyare i skåpet. Jag hade den där kjolen när jag gick till bastun för att jag hade tänkt städa.”

Jag undrar om de badar bastu tillsammans hela familjen och Tanja berättar att man kan bada bastu tillsammans med små barn. Tanja badar med sin man och den lilla pojken, men äldre barn får inte följa med. De kan inte heller bada först utan föräldrarna badar först och sedan de större barnen. Om Tanjas föräldrar hade varit med så skulle de ha badat först.

Barnuppfostran

Vi börjar diskutera barnuppfostran. Tanja berättar att barnen niar sina föräldrar när de blir lite äldre. Alldeles små barn behöver inte göra det, men man lär även små barn att nia sina mor- och farföräldrar. Hon själv är bara femtio och har inte ännu så hög status. Ungefär 65-70 år är åldern när alla måste nia. Tanjas äldre barn niar henne, men inte den minsta. Vi konstaterar att det finns likheter med gamla finska seder när det gäller niandet.

Hon ger ett exempel på uppfostran. En romsk mor säger till sitt barn som lägger en kaffekopp på golvet: ”Vi lägger inte saker på golvet för att vi är romer.” Man upprepar det här tills barnet har förstått och inte mera lägger koppen på golvet.

”Den största skillnaden är att i romska familjer blir barnen aldrig vuxna. Det finns ingen sådan regel, sådan upplevelse inom någon romsk familj. I svenska och finska familjer får barnen när de blir 18 år bestämma och tänka själv vad som är rätt. I romska familjer finns ingen sådan regel.”

Tanja var över 40 år när hennes far bodde hos dem och hon kunde inte röka inför sin far för att det hade visat att hon inte respekterar honom. Då hade hon inte respekterat den principen som hon hade blivit uppfostrad till. Det här har inte med det att hennes far skulle ha tyckt illa om rökning i allmänhet att göra. På samma sätt förbjuder romska normer en ung man att dricka tillsammans med en äldre man.

”Romska ungdomar som jag aldrig har sett stannar vid mig på gatan och frågar: Vem är ni, varifrån kommer ni, vart ska ni, kan jag hjälpa er, har ni en bil? Man säger alltid god dag och adjö. Man duar aldrig. Det här är ett sätt att vara rom.”

Umgänget med andra etniska grupper

Finska romer umgås med varandra, med utländska romer och också med finländare. Ofta träffar man finländare i bastun. Där är det otvunget umgänge. Någon frågar: ”Varifrån kommer den här flickan?” och sedan berättar man om sina liv.

”Om du pratar med en finsk kvinna om livet så kan hon berätta om sitt liv och hon säger att ibland är det svårt och ibland är det lättare. Men pratar du med en svensk kvinna så säger hon att allting är så bra. Jag träffar mycket svenska kvinnor via mitt jobb, många riktigt trevliga, alldeles underbara. Men en svensk öppnar sig inte och jag tror att de inte förstår sig på djupa saker. De har andra prioriteringar.”

Utbildningen är vägen in i samhället

Romerna är nuförtiden angelägna om att skaffa sig en utbildning och de vill att deras barn går i skolan. Enligt Tanja får inte romerna den utbildningen och hjälpen av samhället som de borde vara berättigade. I Sundbyberg finns en folkhögskola som har utbildning för romer. Det betyder att om man går där, exempelvis en utbildning till behandlingsassistent så står det i betyget enligt henne att man har gått i en romsk skola. Enligt Tanja anses dessa skolor inte ha samma värde som en vanlig behandlingsassistentsskola och då minskar chanserna att få ett arbete. Å andra sidan skulle kanske en vanlig skola innebära många svårigheter. Många saknar tillräckliga förkunskaper i ämnena som krävs.

”Jag kommer inte ihåg vad den heter. Förskollärare, behandlingsassistent och nånting annat, en treårig och en ettårig utbildning. Romerna har naturligtvis fastnat för det här och nu har vi tolv romska kvinnor eller ungdomar som ändå inte har öppna dörrar med dessa betyg, kompetensen är sämre. Utbildningen är annorlunda än den som majoritetsbefolkningen får. Det finns inga romska [grund]skolor.”

Man är berättigad till två timmars modersmålsundervisning i veckan. Enligt Tanja är det bara en rättighet på papper och ingenstans i Stockholm får barnen modersmålsundervisning⁵. Ingen i samhället tar ansvar utan man kastar bollen från en myndighet till en annan. Tanja själv uppskattar sina kunskaper i romani som ganska hyfsade.

”Jag är stolt över det att jag är rom och är inte beredd att göra eftergifter när det gäller romskhet. Det är inget hinder för mig, det är ett hinder för majoriteten. På så sätt är det ett hinder för mig att jag blir alltid bemött med kritik, alltid diskriminerad, jag har inte samma möjligheter som majoriteten har. Jag har inte dörrarna öppna eftersom jag är rom. Vi skulle inte klara oss idag om man inte hade fått lära romska lagar redan som barn. Du växer med dessa lagar och vet redan som liten vad som krävs av dig.”

⁵Påståendet stämmer inte helt, men alla de som är berättigade får inte modersmålsundervisning.

Man accepterar inte att någon är självständig på ett felaktigt sätt

Tanja säger att romer aldrig lever under stress, de är fria menar hon. Fast de är beroende av samhället försöker de ändå behålla friheten. En rom får aldrig underställa sig en annan rom. Hon har aldrig sett att man pressar ett barn att bete sig på ett visst sätt så att det blir en tvångstanke för barnet. Det är inte ett romskt sätt att uppfostra enligt henne. Det önskade beteendet kommer plötsligt fram hos barnet när hon eller han är mogen. Det är så fritt menar Tanja.

Avslutningsvis påminner Tanja om att gamla människor har väldigt stor betydelse hos romer och att man är väldigt hänsynsfull mot dem. Man lämnar ogärna åldringar till olika institutioner. Den familj som lämnar sina gamlingar har förlorat sitt ansikte anser hon. Alla måste ta hand om sina egna och man måste ha tid för sina egna. Romerna accepterar inte att någon är självständig på ett felaktigt sätt, säger Tanja. Men på ett positivt sätt vill speciellt varje romsk kvinna vara jämställd med samhällets andra kvinnor, anser hon.

8 Diskussion

Jag har valt att koncentrera mig på de teman i intervjuerna som intervjupersonerna ser som viktiga eller återkommer till som t.ex. uppfostran, förhållandet barn – vuxen, kvinna – man, den romska gemenskapen, kriget, vad är jämställdhet för dem, olika mentalitet och prioriteringar bland olika grupper, hederlighet, diskriminering och vikten av goda förebilder.

Vem är rom?

Vem är rom är en fråga som flera har försökt svara på (Walles kommitté 1900; Grönfors 1981; Kopsa-Schön, 1996) och vissa anser att frågan är irrelevant och kan leda till intern rasism bland romerna (Friman, 2008, s. 86). Enligt både Toni och Tanja är en rom en person som har romska föräldrar. Man har vuxit upp med romska normer och värderingar, man lever efter romska renlighetsregler och kränker inte andra romer genom sitt uppförande eller sin klädsel. Sari tog inte direkt ställning till frågan, men indirekt kom det fram att hon betonade kulturen som kännetecken för romer. Hon såg sig själv som en kulturbärare och sin livsuppgift att föra kulturarvet vidare till yngre generationer.

Tanja betonar vikten av härstamning, att båda föräldrarna ska vara romer och därigenom utesluter hon en stor del av dem som själva anser sig vara romer, nämligen de som bara har en romsk förälder. Väldigt många finska romer är ganska ljusa, men omgivningen definierar dem som romer speciellt om de klär sig som romer. Majoriteten ses som norm och alla som avviker definieras annorlunda (Dyer, 1997; James 2003). I Tanjas värld är det romen som är normen och andra är avvikare. Att Tanja anser att en icke-romsk kvinna som gifter sig med en romsk man måste anamma ett romskt sätt att leva för att accepteras i gemenskapen illustrerar också denna världsbild.

Eriksen (2000) skriver att det som konstruerar etnicitet kan vara exempelvis klädedräkt, utseende, språk eller en kombination av dessa. Självidentifikation är en av kriterierna för att en grupp betraktas som en nationell minoritet. Den enskilde såväl som gruppen skall ha en vilja

och strävan att behålla sin identitet (*Nationella minoriteter och minoritetsspråk*, 2007). De intervjuade nämnde delvis samma kännetecken för romerna, men ändå hade de lite olika betoningar. Toni betonade mycket musikens och dansens betydelse för romerna medan normerna var oerhört viktiga för Tanja.

Öhlander beskriver som tidigare nämnts tre kulturbegrepp, den första med betydelsen ”att vara kultiverad”, *den estetiska* och *den antropologiska* (Öhlander, 2005). Jag uppfattar att Tanja när hon pratar om sin kultur, gott uppförande eller god bildning närmast menar kultur i den betydelsen att man är kultiverad. Romerna värdesätter att man är världsvan och social begåvning uppskattas inom umgänget bland romer. Men även den antropologiska betydelsen är ytterst viktig för henne enligt min mening. Tonis kulturbegrepp har mycket av den estetiska dimensionen medan Sari kanske avser just det antropologiska kulturbegreppet.

För Tanja var renlighetsregler gränsbevarande mekanismer när hon uppfostrade sitt barn. Hon säger till barnet att de inte lägger en kaffekopp på golvet för att de är romer, istället för att förklara för barnet att golvet kan vara smutsigt (Goldstein-Kyaga, 1990). Jag blev något förbryllad när Tanja nästan på en gång tog av sig sammetskjolen i köket och hängde den på vädring på balkongen. Olsson skriver nämligen att om en romsk kvinna går in i sitt kök utan kjol blir allting i köket orent (Olsson, 1998, s. 77). Men Tanja berättade att hon hade tänkt städa. Enligt Grönfors kan man inte rengöra det som är rituellt orent, däremot det som faktiskt är orent kan rengöras (Grönfors, 1997, s. 305). Å andra sidan skriver Kopsa-Schön (1996) att olika släkter har olika seder.

Stigma

Tanja tar flera gånger under intervjun upp hederliga romer eller att hennes mor inte var tjuv utan respekterad av byborna. Här skulle man kanske kunna göra den tolkningen att hon bär ett stort stigma (Goffman, 1963) eller det som Castells kallar för en motståndsidentitet (Brogsström, Goldstein-Kyaga, 2006, 2009), dvs. en identitet som uppkommer i situationer när en individ nedvärderats. Sari använde ordet ”zigenare” på finska flera gånger under intervjun. Även Tanja använde ordet någon gång under intervjun när hon pratade finska. Det verkar som om det inte spelar någon roll för dem vilket ord de använder, men det utesluter inte att man kan vara känslig för vilket uttryck andra använder och på vilket sätt.

Den romska gemenskapen

Både Toni och Tanja hade mycket lyckliga minnen från barndomen. Toni berättade även om minnen från sjukdom och begravningar, men båda sa att en rom aldrig är ensam. Tanjas barndom var fattig men lycklig och man kan ana att element som inte passar in i den bilden eventuellt har raderats ur minnet. Här ser jag drag som stämmer med Eriksens tes att historien skapas för samtidens behov (Eriksen, 1996). Man betonar romernas starka gemenskap och att man delar både glädje och sorg. Romerna presenteras av de intervjuade som känslomänniskor som tar hand om varandra och respekterar gott uppförande och gamla människors visdom. Det verkar som om speciellt Tanja ägnar sig mycket åt det som Ehn kallar för självbiografisk retorik (Ehn, 1992), dvs. att erfarenheterna uttrycks genom olika konventioner och stereotyper. Till exempel ser romerna sig själva som konstnärliga och speciellt musiken och dansen är viktiga sätt att uttrycka romskheten (Huttunen, 1994), egenskaper som enligt Eriksen (1996) oftast tillskrivs den svagare gruppen. Romerna ser dock dessa egenskaper som styrkor. Man definierar sig kontrastivt gentemot den kalla och rationella majoriteten (Sjögren, 2003). Speciellt Toni betonar denna konstnärliga sida av romskheten.

Hur viktigt är klädseln?

Toni betonade i intervjun att det alltid finns en motivering till varför man gör någonting. Av hans resonemang om att tiderna förändras och att sederna också ska omvärderas uppfattar man att han är beredd att förkasta föräldrade seder som inte längre fyller någon funktion. Toni representerar en mera liberal syn på t.ex. klädsel, men anser ändå att man ska följa andan i denna norm. Saris inställning till klädseln var ambivalent. Å ena sidan var hon stolt över sin romska dräkt, men jag fick ett starkt intryck av att hon helst skulle vilja bli av med kläderna i vissa situationer, att kläderna var stigmatiserande för henne på arbetsmarknaden och i kontakterna med icke-romer (Goffman, 1963). Att höja den romska kjolens status i det svenska samhället eller att på lång sikt avveckla kjolen är enligt Olsson ett sätt att förbättra romska kvinnors ställning i samhället (1998, s. 101).

Alla de tillfrågade ansåg att mannens klädsel är lika viktig som kvinnans. Finskromska kvinnors klädsel med svart sammetskjol och spetsblus har utvecklats successivt under 1900-talet, innan dess liknade deras kläder oftast bondkvinnans klädsel. Det kan vara så att samtidigt som

finnarna och finlandssvenskarna har sökt sin egen identitet i den unga nationen Finland som blev självständig 1917, har även romerna velat hitta sin nisch som finländare och skapa positiv distans till andra grupper (Roth, 2005). Eftersom många romer utseendemässigt inte mera skiljer sig så mycket från majoriteten vill man markera sin identitet med klädsel och frisyr istället. Toni säger ju att det är viktigt att känna igen sina egna.

Maktstrukturen i romska familjer

Att kvinnornas kläder skiljer sig mycket mera från majoritetens klädsel än männens kan vara ett sätt att kontrollera kvinnorna. Olsson tar upp i sin artikel Mary Douglas teori om att samhällen där renhetsidéer är speciellt förknippade med kvinnan, kan kopplas till samhällen där manlig dominans på något plan motsägs av kvinnlig självständighet eller att kvinnan på något annat sätt är stark i förhållande till mannen (Olsson, 1998, s. 98). Eftersom det är romska kvinnor som utträttar ärenden med icke-romer rör de sig i samhället mycket utan sina män. I dessa kläder rör man sig inte obemärkt. Att det är så viktigt att man aldrig visar sig utan dessa kläder, när man en gång har tagit dem på sig, kan också betyda att romerna inte accepterar att någon döljer sin romska identitet. Min tolkning är att det förmodligen kan uppfattas som förnedrande.

Eftersom det är romska kvinnor som representerar i kontakterna med icke-romer har kvinnorna även fått en makt som de tidigare inte har haft i samhället när kontakterna med andra grupper hade en enklare karaktär. Det finns flera romska kvinnor i Finland som har nyckelpositioner inom romska ärenden. Många romska kvinnor har identifierat sig med dessa kvinnor och har fått bättre självförtroende. Både Toni och Tanja betonade vikten av goda förebilder. Bland annat Rodell Olgac (2006) och Roth (2005) har skrivit om hur viktigt det är för romerna att peka på goda förebilder genom romer som har blivit framgångsrika i majoritetssamhället. Romaforskaren Adrian Marsh (föreläsning den 09.12.2008 på Södertörns högskola) menar att romska kvinnor lätt får dåligt rykte om de framträder i offentliga sammanhang och därför är det mest män som syns. För mig kändes det som ett påstående som inte stämmer så bra med det jag hört de finskromska kvinnorna berätta.

Tanja berättar dock att romska män representerar bland romerna och att det då finns en tydlig hierarki inom romska familjer. Mannen har makt över kvinnan, äldre har makt över yngre.

Barnen förblir enligt Tanja alltid barn gentemot sina föräldrar, hur gamla de än blir. Hon menar att romska familjer inte känner till begreppet vuxenhet. Toni däremot nämner att han började bestämma över sitt eget dansande vid 18 års ålder. Det att barnen har närt sina föräldrar har varit vanligt förekommande även i finska och svenska familjer förut. De romska barnen uppfostras till lydnad, men uppfostringsmetoden beskrivs som fri. Barnen lär sig naturligt (Markkanen, 2003). Det verkar vara mycket viktigt att man inte ifrågasätter männens eller de äldres auktoritet för att de då hamnar i vanära. Man anser inte att en individ ansvarar för sina egna handlingar utan man representerar hela släkten när man gör någonting. Med Tanjas ord: romerna accepterar inte att någon är självständig på ett felaktigt sätt. Den sociala kontrollen bland romerna är stark som flera forskare vittnar. Både Grönfors och Olsson skriver om ryk-
tesspridning som ett starkt medel för social kontroll (Grönfors, 1997; Olsson, 1998).

Tanja berättar om att romska kvinnorna har varit nedtryckta i hemmet, men att deras ställning har blivit betydligt bättre. Hon säger att kvinnorna genom list har tagit makten i hemmet. Tanja betonar ändå att kvinnor och män har helt olika roller i familjen. Enligt henne betyder inte jämställdhet det samma som att könsrollerna försvinner. Toni nämner att det är bara i vårt demokratiska samhälle där mannen och kvinnan har samma sysslor. Enligt honom har detta även delvis slagit igenom hos romerna fast man anser det vara lite genant. Även Olsson har noterat i sin artikel samma sak som Toni nämligen att männen kan hjälpa till hemma när ingen utomstående ser och hans anseende inte hotas (1998, s. 72). Det ser ut som om det finns en eller två generationers fördröjning i dessa frågor hos romerna, men att förändringar är på gång. Sari anser att männen alltid är likadana och hennes sätt att hantera situationen är att mer ta det med humor.

Nya yrkesroller

Tanja nämner även yrken när vi diskuterar männens identitet. Förut arbetade man mycket med hästar och nu har det blivit bilaffärer och skrothandel istället som är typiska yrken för romska män. Tanja anser också att kvinnans uppgift är att höja mannen självförtroende istället för att ha en kamp med honom. Enligt min mening kan det vara de romska männen som är ännu mera utsatta i majoritetssamhället än kvinnorna trots att kvinnorna eventuellt upplever mera öppen diskriminering i möten med icke-romer på grund av sin klädsel. Olsson skriver även om mannens och kvinnans ansvarsområden och anser att männen på sätt och vis är ännu mera

utsatta eftersom att de har svårt att hitta roller i samhället där de kan bli respekterade både bland romer och majoritetsbefolkningen. En romsk man ska enligt romska normer ha en självständig yrkesroll och misslyckas han med detta finns det risk att han hamnar i alkohol- eller narkotikamissbruk eller kriminalitet. Av kvinnan väntas först och främst att hon sköter sitt hem. Hon har en stor arbetsbörda, men behöver inte hävda sig på samma sätt som mannen. Dessutom klarar sig romska kvinnor nuförtiden ekonomiskt utan mannens hjälp på grund av olika bidrag, däremot har de svårt att uppnå en trygg position inom den romska sociala miljön utan honom (Olsson, 1998, s. 97ff). Tanja var mycket stolt över sitt arbete och hade kämpat mycket för att nå dit hon hade kommit. Eftersom hon saknade formell utbildning var hon i många avseende självlärd. Hon hade också ett nätverk som hon visste att hon kunde lita på och be om hjälp.

Etniska kontexter

Mina intervjupersoner verkar i en varierande mängd etniska kontexter (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2002). Toni är den mest kosmopolitiska av de tre intervjuade. Han är öppen för många slags människor och är glad över att det finns mångfald. Under ungdomen har han fått känna av även negativa sidor av ”den tredje identiteten” genom att känna utanförskap och lojalitetskonflikter (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009). Alla de intervjuade säger att enligt deras uppfattning umgås finska romer mest med romer i sin egen grupp. Toni personligen umgås mycket även med andra romer och människor från olika kulturer. Enligt Toni har invandrade romer här i Sverige många kontakter med icke-romer från sina forna hemländer. Tanja har mest kontakt med finska romer, andra romer och finländare. Hon har ganska mycket kontakt med svenskar genom arbetet, men inte så mycket med andra grupper. Sari har mest kontakter med finska romer, lite kontakt med finländare och svenskar samt i viss mån även andra romska grupper.

När Tanja smidigt byter språk under intervjun beroende på vad vi pratar om, uppfattar jag det så att hon kodväxlar för att markera för mig vilken grupp hon identifierar sig med just för tillfället (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009). Man kan säga att Tonis, Tanjas och Saris identitetshierarkier ser olika ut (ibid.). Alla tre har den finsk romska identiteten starkast när det gäller just etnisk identitet. Toni som flyttade till Sverige som liten verkar ha en starkare svensk identitet än Tanja och Sari.

Toni kan ses som en representant av ”den tredje identiteten” som Borgström och Goldstein-Kyaga beskriver (2009). Han är rom, finsk och svensk men har även fått intryck av sina utländska vänner i sin identitet. Han säger att man hela tiden utvecklas och att identitetsbyggandet pågår livet ut. Han är öppen för intryck och ser även att romskheten förändras hela tiden. Även Tonis vänner har för honom varit de som Cooley och Mead kallar för signifikanta andra som varit avgörande för hans identitetsbygge (Borgström & Goldstein-Kyaga 2002, Stier 2003).

Toni använder till exempel uttrycket *vårt* demokratiska samhälle för att beskriva Sverige. Både Toni och Tanja tar upp kriget som en viktig gemensam nämnare med finländarna, man delar en gemensam metanarrativ med finländarna (Borgström, Goldstein-Kyaga, 2009). Tanja i sin tur betonar romernas gemenskap med finländarna med ord som hederlighet, fattigdom, och kamp samt att man där får vara den man är. Både Toni och Tanja ser det svenska samhället mera lyxigt, att man helst visar den glansiga sidan utåt. Finland framstår för dem alla som ett sommarland där man kan placera fina semesterminnen, men där man inte vill bo. Min tolkning är att minnena då skulle bli fördärvade av verkligheten som även den innehåller negativa aspekter.

Etnocentrism och diskriminering

Alla de intervjuade visade drag av etnocentrism. Toni var positiv mot alla andra grupper utom ryssar som han kände bitterhet gentemot eftersom de hade tagit Karelen. Denna ryska mentalitet hade enligt honom även smittats av på finländarna på grund av att Finland så länge hade hört till Ryssland. Toni säger att mentaliteten är annorlunda i Finland fast han har svårt att peka på någonting konkret. Han berättar att även romerna i Finland säger till finska romer som bor i Sverige att de har blivit försvenskade fast man följer precis samma renlighetsregler, normer och klädkod. Tanja hade en mer negativ bild av det svenska samhället och hade en romantiserad uppfattning om Finland där allting var bättre enligt henne. Både Toni och Tanja påpekade att finländare och svenskar har olika prioriteringar. Toni identifierar sig mer med svenskarna medan Tanja mer med finländarna. Olsson skriver att många finska romer uppfattar svenskar på ett negativt sätt och praktiserar en slags rasism mot svenskar (1998, s. 93).

Denna rasism blir dock inte lika ödesdiger för svenskarna i jämförelse med den uteslutningen som många romer upplever i det svenska samhället, menar Olsson.

Tanja i sin tur säger att hon blivit utsatt för diskriminering upprepade gånger i Sverige. Hon säger att romerna inte får tillträde t.ex. till campingplatser. Hon anser att diskrimineringen ofta är dold och man kommer med olika svepskäl och att det finns en strukturell diskriminering hos myndigheterna. Även detta är uttryck för negativ distans (Roth, 2005) genom att romerna blir isolerade från samhället. Hon anser sig inte blivit diskriminerad i Finland utan att hon där hade finska vänner och var respekterad som hon är. Toni berättar inte mycket om personliga upplevelser om diskriminering utan säger att nya lagen mot diskriminering har förändrat situationen till det bättre, men att mycket kvarstår att göra. Han säger att samhället saknar insikt om romsk kultur och efterfrågar därmed positiv närhet i form av att romerna får vara delaktiga i samhällets olika organ. Sari hade negativa erfarenheter både med finländare och svenskar och hade enligt min bedömning minst kontakter med andra grupper. Sari känner sig mycket diskriminerad inom arbetsmarknaden. Hon säger även att det är svårt att komma in på t.ex. dansrestauranger framför allt i Finland. Diskrimineringen i Finland uppfattas som mera öppen av Sari och Toni.

Utbildningen har avgörande betydelse för framtiden

Både Tanja och Sari hade gått i skolan i Finland och senare Sverige. Tanjas minnen från Finland är positiva och hon hade en empatisk lärare. Det verkar som om hennes skola också hade ställt lagom stora krav på de romska barnen istället för att negligera dem. Bilden hon målar upp känns ändå något romantiserad med tanke på att alla uppförde sig så bra hela tiden (Eriksen, 1996). Tanja avslutade inte grundskolan och gifte sig tidigt. Sari hade en del väldigt svåra upplevelser speciellt under lägre årskurserna, men senare hade hon också några finska vänner. Även om Sari inte trivdes i skolan är hon dock tacksam för att föräldrarna förstod hur viktigt det var att barnen går i skolan. Toni har gått i skolan i Sverige och han har mest positiva minnen från skolan som enligt honom erbjöd många möjligheter att förverkliga sig själv. Endast en gång hade han blivit mobbad och då agerade läraren på ett klokt sätt. Det som Toni upplevde som svårt var att förväntningarna från hemmet och hans egna intressen inte stämde överens, men detta löste sig efter tonåren. Toni har också många vänner från olika länder och han visade tidigt en social kompetens.

Både Toni och Tanja ser ökad utbildning som den viktigaste faktorn för att förbättra romerna ställning i samhället. Tanja är dock ganska kritisk mot specialutbildningar för bara romer och hävdar att viljan att ordna modersmålsundervisning saknas. Denna inställning från samhällets sida ger ett uttryck för negativ distans (Roth, 2005) eftersom von Brömssen (2006) beskriver just språket som det viktigaste instrument för kamp om erkännande. Tanja är kluven inför särbehandling, å ena sidan anser hon att många är i behov av specialutbildning, å andra sidan ser hon det som stämplande. Toni i sin tur ser utbildningen som ett sätt för romerna att förstå det samhället de lever i, man måste känna till systemet för att lyckas. Han anser att samhället bör ta romerna med i planeringen av olika åtgärder som riktar sig till dem, alltså möjlighet till positiv närhet (Roth, 2005).

Slutord

Under arbetet med denna uppsats har jag lärt mig mycket om finska romer och det har lett till nya insikter även om det finska samhället. Jag instämmer med Kopsa-Schön (1996) som menar att alla de seder som romerna uppfattar som romska inte nödvändigtvis är enbart romska utan dessa har kunnat förekomma även i andra samhällen bara för några sekel sedan. Min farmor, som var född 1885, hade vissa värderingar som liknar Tanjas värderingar, t.ex. att hennes barn skulle nia henne, att man inte säger emot en äldre person och att Gud har skapat kvinnan att gå i kjol.

Kriget är ett återkommande tema i samtalen med mina informanter och dessa ser kriget som en gemensam och förenande upplevelse med majoriteten. Fortfarande över sextio år efter kriget är det en väldigt stor del av den finska identiteten både hos många romer som icke-romer. Det finns t.ex. en stor efterfrågan på krigslitteratur på biblioteket. Som bibliotekarie har jag märkt att många svenskar har svårt att förstå varför finländare ständigt vill läsa böcker om kriget. Varken jag eller mina informanter har levt under kriget, men våra föräldrar har gjort det och har man varit med om ett krig kan man troligtvis aldrig glömma det. Man förmedlar denna starka känsla även till sina barn och den finska kulturen är full av kultböcker och filmer om kriget. När vinterkriget bröt ut 1939 hade bara 21 år gått sedan man hade haft ett inbördeskrig i Finland. Det kriget har däremot varit väldigt tabubelagt ända till de senaste årtiondena. Man har undvikit att beröra ämnet, endast några författare har vågat skriva om

det. Nu har det börjat komma ut böcker och filmer i ämnet. De gemensamma krigen, vinterkriget och fortsättningskriget på 1930-40-talen, har nog påskyndat enandet av nationen. Man hade en gemensam fiende.

Det kan tänkas av att kriget har ännu större betydelse som metanarrativ för finländare i Sverige än för dem som bor kvar i Finland. Det känns som om den finska tiden har stannat hos dem som bor i Sverige och man har bevarat det Finland som en gång fanns när man utvandrade. De som bor i Finland har kanske inte ett lika stort behov att bevara denna typ av idealiserad finskhet utan har lättare att acceptera de förändringarna som sker i det finska samhället och de har fått nya element i sin finska identitet istället, som t.ex. Nokia, att äntligen vinna Eurovisions schlagerfestival osv. Finländare i Sverige har naturligtvis införlivat svenska element i sin identitet i stället. Det känns som om gemenskapen mellan romerna och finnarna är starkare här i Sverige än i Finland på grund av att många finnar känner lite av samma utanförskap i det svenska samhället som många romer känner i Finland.

Under den här undersökningens gång har jag fått ett intryck av att romerna i Finland har fått ganska mycket inflytande i sina egna ärenden hos myndigheterna och i vissa fall så mycket att det har uppstått intressekonflikter mellan olika romer. Denna hantering har troligtvis haft goda intentioner och syftet har varit att undvika konflikter. Detta har möjligtvis sin bakgrund i den motvilja som finländarna har att blanda sig i andras interna angelägenheter, att ett krav av ömsesidigt integritet tycks vara en del av den finländska identiteten. Politiska realiteter har under vissa tider gjort att denna sedvänja har fått ganska extrema former i omgivningens ögon som finlandiseringen som på 1970-talet användes som beteckning för att beskriva Finlands relation med Sovjetunionen. Då gjorde Finland ganska stora eftergifter för att hålla relationen till grannen i öst stabil.

Mina informanter har betonat att en rom aldrig är ensam och det är någonting som majoritetssamhället kanske har svårt att förstå när det moderna svenska samhället är så individualistiskt. Romerna presenterar denna gemenskap oftast i positiva ordalag, men den har även sina avigsidor. Som Tanja berättade accepterar många i den romska gruppen inte att man är "självständig på ett felaktigt sätt", är man det stängs man utanför gemenskapen. Detta kan vara väldigt traumatiskt för individer som inte heller blir accepterade i majoritetssamhället. Samhället borde inte utsätta romska barn och ungdomar för en situation att de är tvungna att välja mellan

lojaliteten mellan familjen och samhället. Familjen och hemmet är trots allt den institution var i barnen hämtar sin trygghet. Samhället behöver inte godkänna alla romska seder utan vidare, men man kan vara medveten om att dessa seder finns och de följs i varierande utsträckning beroende på familjen och åldern, men att en enskild individ, speciellt en ung person, har väldigt lite makt inför gruppen. Skolan har en avgörande roll i att romerna kan känna sig delaktiga i samhället. Skolan måste ge romerna de färdigheter som krävs för att lyckas i det här samhället, utan att de behöver ge avkall på sin romska identitet.

Det finns tecken som tyder på att den romska gemenskapen håller på att förändras på samma sätt som alla samhällen genomgår förändringar. Toni har en ny typ av identitet som blir allt vanligare. Den har fått mycket intryck från hans utländska vänner. Romerna diskuterar interna frågor i media vilket också är någonting nytt. En del gamla seder och normer kanske visar sig ha spelat ut sin roll i nya situationer och det är alltid hos de unga som man tydligast märker förändringen. Man borde stödja infrastrukturen inom den romska gruppen så att den kan bevara det som upplevs värdefullt för gruppens gemenskap samtidigt som romerna behöver bli delaktiga i det svenska samhället.

Utsikter för fortsatt forskning

Den här uppsatsen har inrymt bara en del av den romska kulturen och har inte behandlat den starka frireligiösa rörelsen bland romerna. Allt fler romer går in i pingströrelsen och detta har en stor roll i förändringsprocessen som pågår i den finska romska kulturen. Enligt Kopsa-Schön (1996) har romerna tidigare haft en medveten identitet som etnisk minoritet, som medlemmar av sin familj och släkt, men inte så mycket som individer. Hon menar att den nya religiösa identiteten skiljer sig från dessa kollektiva identiteter genom att frälsning är framför allt en individuell erfarenhet. Religionen skapar gemenskap mellan romerna och majoriteten, vilket är en väg för romerna in i samhället. Forskning pågår inom detta område – även i Sverige.

Aspekter relevanta för interkulturell pedagogik som jag tycker är viktiga att undersöka vidare är bland andra undvikandeplikten. Denna kan få efterverkningar för såväl elever/studenter som för lärare. Undvikandeplikten kan vara bidragande orsak till modersmålslärarbristen inom den romska minoriteten.

På senare år har insatser riktade särskilt mot romer dykt upp inom utbildningsväsendet. Bland annat finns lärarassistentutbildningar där tanken är att romska lärarassistenter skall arbeta särskilt med romska barn. Denna i och för sig positiva satsning på såväl vuxna som unga romer kan av olika anledningar visa sig vara problematisk. Det är en logisk tanke att lärare eller lärarassistenter med romskt ursprung kan ha bättre förutsättningar att nå romska barn eller unga på sätt som är omöjliga för lärare som saknar det romska kulturkapitalet. Dessutom är det positivt att romer börjar arbeta i nya kontexter och kan fungera mera direkt som positiva förebilder för romska barn i deras absoluta vardag. Detta ger dock prov på att en bristfällig intersektionell insikt på vad en rom i dag kan vara i fråga om kön, klass, tro och så vidare är rådande. Vad som för majoritetssamhället utan problem kan klumpas ihop till en enhet kan ha en långt mer komplex struktur.

Jag ställer mig till exempel frågande till om man tagit tillräcklig hänsyn till undvikandeplikten i utformningen av dessa utbildningar. Att ignorera beteenden som undvikandeplikt är förankrat i en syn på romer som kan vara enögd i tron om att alla romer skulle ha något gemensamt per automatik. Det kan uppstå besvärliga situationer då lärare och elever från släkter som förutsätts undvika varandra möts i en utbildningskontext.

Man måste naturligtvis ställa sig frågan om hur något som undvikandeplikt skall hanteras. Är det något man bör rätta sig efter och ta hänsyn till eftersom det är en realitet som många romer faktiskt lever i? Eller är det en struktur som kan och bör bekämpas och görs detta i sådana fall bäst genom att ignorera undvikandeplikten? Satsningarna på utbildning utformad särskilt för romer är på många sätt positiva, men för att vara effektiva på något verkligt sätt måste den vara förankrad i en realitet som existerar idag, inte i en framtidsvision.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram att satsningarna på särskilt romska utbildningar är positiva i den mening att de lyfter fram och tillvaratar det unika kulturkapital som många romer ändå delar, detta signalerar att de är viktiga och berikande även för majoritetssamhället. Jag har under arbetets gång insett hur jag under min uppväxt i skolmiljön aldrig kom i kontakt med någon rom, varken som klasskamrat eller i egenskap av lärare eller annan anställd. Detta skulle säkerligen ha berikat min syn på romer. I själva verket var det mycket tyst om romer överhuvudtaget i skolan, andra minoritetsgrupper nämndes såsom samer, men aldrig romer.

Att erkänna en grupps undanskymda position är ett steg på vägen och satsningar på utbildning en önskvärd åtgärd även om den till en början har sina skönhetsfläckar.

Jag är tacksam över att ha fått tillfälle att bekanta mig med ett mycket intressant material som öppnat mina ögon för en minoritet som hela tiden funnits vid min sida, såväl i Finland som i Sverige. Jag har också insett hur denna grupp kan ha en lika komplex och varierande struktur som det omgivande majoritetssamhället. Att vara en finsk rom i Sverige är och kan vara en mängd olika saker och vad som än bättre är, tycks det som om att fältet ständigt breddas.

Bilaga 1

Intervjufrågorna

Informanterna fick frågorna på finska.

1. Berätta om ditt barndomhem och din familj. Hur gammal är du?
2. Hur ser ditt liv ut nu?
3. Hurudan är din identitet som rom. Vad gör dig till en rom? Finns det någon egenskap som är gemensam för alla romer? Jämför med Romano missios definition:
www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf (Bilaga 2)
4. Hurudana minnen har du från Finland? Vad betyder Finland för dig? Hur var det att leva i Finland som en rom?
5. Finns det någon skillnad att vara rom i Sverige jämfört med Finland?
6. Hurudana minnen har du från skolan?
7. Hur tror du att det att romska kvinnor har utbildat sig har påverkat deras identitet och hur påverkar det deras roll i familjen och som mödrar?
8. Har du märkt någon förändring i romska männens identitet beroende på förändringar i samhället runtomkring?
9. Jag har sett flera undersökningar om romska kvinnors klädsel och dess betydelse i romska kulturen. Också männens dräkt skiljer sig från majoritetsbefolkningens klädsel. Vilken betydelse har klädseln för mannens identitet och rollen i den romska gemenskapen. Är männens klädsel lika viktig som kvinnans?
10. Hurudan relation har romer här i Sverige med andra etniska minoriteter och med svenskar respektive finländare? Har man mera kontakter med vissa grupper jämfört med andra. Har man mera kontakt med andra romer från vissa speciella grupper?
11. Vilken/vilka saker ser du som de största hinder för förbättring av romernas ställning i samhället?
12. Hur har det att du är rom påverkat det hur du har ordnat ditt liv och dina framtidsplaner?

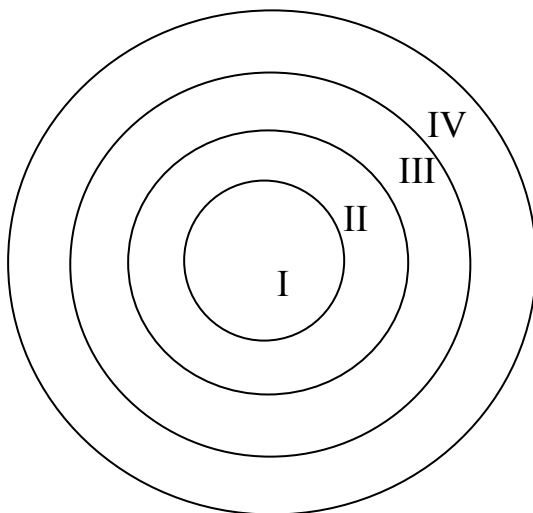
Bilaga 2

Från adressen:

(http://www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf)

(Min översättning)

- Romaniksi voidaan katsoa henkilö, joka itse kokee olevansa romani ja ryhmä sen hyväksyy =
En rom kan anses vara en person som själv betraktar sig som rom och den romska gemenskapen accepterar detta
- Romanius on ansaittava =
Att vara rom är någonting man ska förtjäna

Esimerkkejä/Exempel:

- I Molemmat vanhemmat romaneja, noudattaa kulttuuria, puhuu kieltä =
Båda föräldrarna är romer, man lever efter kulturreglerna, pratar romani
- II Molemmat vanhemmat romaneja, noudattaa kulttuuria, ei puhu kieltä =
Båda föräldrarna är romer, man lever efter kulturreglerna, pratar inte romani
- III Toinen vanhemmista romani, noudattaa kulttuuria =
Den ena föräldern är romsk, man lever efter kulturreglerna
- IV Toinen vanhemmista romani, ei ole sitoutunut kulttuuriin =
Den ena föräldern är romsk, man är inte bunden till kulturen

KÄLLOR

Tryckt material

Anderson, Benedict (1992) *Den föreställda gemenskapen : reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg : Daidalos.

Barth, Fredrik (1969) *Ethnic Groups and Boundaries : The Social Organization of Culture Difference*. Oslo : Universitetsforlaget.

Borgström, Maria (1998) *Att vara mitt emellan : hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan uppfatta villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling*. Stockholm : Stockholms Universitet : Pedagogiska institutionen nr 87.

Borgström, Maria och Goldstein-Kyaga, Katrin (2002) *"Det är mitt liv" : identiteten och den etniska kontexten* . Stockholm : Stockholms universitet.

Borgström, Maria och Goldstein-Kyaga, Katrin (red.) (2006) *Gränsöverskridande identiteter i globaliseringens tid : ungdomar, migration och kampen för fred*. Huddinge : Södertörns högskola.

Borgström, Maria och Goldstein-Kyaga, Katrin (2009) *Den tredje identiteten - ungdomar och deras familjer i det mångkulturella, globala rummet*. Huddinge : Södertörns högskola.

von Brömssen, Kerstin (2006) Identiteter i spel – den mångkulturella skolan och nya etniciteter i Hans Lorentz & Bosse Bergstedt (red.) *Interkulturella perspektiv, Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer*. s. 41-69, Lund : Studentlitteratur.

Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*. Malmö : Gleerups utbildning AB.

Dyer, Richard (1997) *White : essays on race and culture*. London : Routledge.

Ehn, Billy & Klein, Barbro (1994) *Från erfarenhet till text, Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm : Carlssons.

Ehn, Billy (1992) "Livet som intervjukonstruktion" i Tigerstedt, Roos, Vilkkko (red.), *Självbiografi, kultur, liv : levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. s. 199-219, Stockholm : B. Östlings bokförl. Symposion, 1992.

Eriksen, Thomas Hylland (1996) *Historia, myt och identitet*. Stockholm : Bonnier Alba.

Eriksen, Thomas Hylland (2000) *Små platser – stora frågor : en introduktion till socialantropologi*. Nora : Nya Doxa.

Goffman, Erving (1963) *Stigma*. Stockholm : Nordstedts Akademiska Förlag.

- Goldstein-Kyaga, Katrin (1990) *Rituell renhet bland zigenare i Sverige*. Tumba : Sveriges invandrarinstitut och museum.
- Grönfors, Martti (1981) *Suomen mustalaiskansa*. Porvoo Hki Juva : WSOY.
- Gynther, Päivi (2006) *From Utopia to Quintessence: Education Law from the Viewpoint of Roma and Skills Definiency*. Åbo : Åbo Akademi University.
- Haataja, Lauri (1987) ”Jälleenrakentava Suomi” i Seppo Zetterberg (red.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo : WSOY.
- Hartman, Jan (2004) *Vetenskapligt tänkande : från kunskapsteori till metodteori*. Lund : Studentlitteratur.
- Hartman, Sven (2004) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Stockholm : Natur och kultur.
- Huttunen, Laura (1994) ”Enää ei käy se mustalaisen vanha elämä” : mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen nyky-Suomessa i Kylmänen, Marjo (red.) *Me ja muut : kulttuuri, identiteetti ja toiseus*. s. 35-53, Tampere : Vastapaino.
- James, Carl E. (2003) *Seeing ourselves : exploring ethnicity, race and culture*. Toronto : Thompson Educational.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund : Studentlitteratur.
- Kopsa-Schön, Tuula (1996) *Kulttuuri-identiteetin jäljillä, Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Helsinki : SKS : Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 641.
- Lahdenperä, Pirjo (2004) ”Interkulturell pedagogik – vad, hur och varför?” i Pirjo Lahdenperä (red.) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. s. 11-31, Lund : Studentlitteratur.
- León Rosales, René (2005) “Likhetstecknets logik” i Magnus Öhlander (red.) *Bruket av kultur*. s. 91-119, Lund : Studentlitteratur.
- Markkanen, Airi (2003) *Luonollisesti : etnografinen tutkimus romaninaisen elämänkulusta*. Joensuu: University of Joensuu Publications in the Humanities 33.
- Norberg, Camilla (2007) *Boundaries of citizenship : the case of Roma and the Finnish nation-state*. Helsinki : Helsinki University Press : SSKH Skrifter 23.
- Ollikainen, Marketta (1995) *Vankkurikansan perilliset. : romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö*. Helsinki : Helsinki University Press.
- Olsson, Lena (2000) ”Kjolen som gränsvakt” i Lena Gerhom (red.) *Behag och begär, Kulturella perspektiv på kroppens, intimitetens och sexualitetens transformationer*, - s 61-105, Stockholm : Carlssons Bokförlag.

Pulma, Panu (2006) *Suljetut ovet : Pohjoismainen romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Helsinki : SKS.

Pulma, Panu (2005) ”Ongelmavähemmistöstä vähemmistöongelmaksi : Suomen romanipolitiikka 2. maailmansodan jälkeisellä ajalla” i Antti Häkkinen, Panu Pulma, Miika Tervonen (red.) *Vieraat kulkijat – tutut talot*. s 369- 401, Helsinki : SKS.

Rodell Olgac, Christina (2006) *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola : från hot till möjlighet*. Studies in Educational Sciences 85. Stockholm: HLS Förlag.

Roth, Hans Ingvar (2005) *Mångkulturalismens utmaningar*. Lund : Studentlitteratur.

Sjögren, Annick (2003) ”Kulturens roll i identitetens byggande” i Nader Ahmadi (red.) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. s. 17-48, Trelleborg : Berlings Skog.

Stier, Jonas (2003) *Identitet : människans gåtfulla porträtt*. Lund : Studentlitteratur.

Öhlander, Magnus (2005) ”Inledning” i Magnus Öhlander (red.) *Bruket av kultur : hur kultur används och görs socialt verksam*. s. 11-42, Lund : Studentlitteratur.

Tidnings- och tidsskriftsartiklar

Granqvist, Kimmo (2008) ”Suomen romanikieli”, *Latsö Diives*, nr 3, s. 10-13.

Grönfors, Martti (1997) ”Institutionell Non-Marriage in the Finnish Roma Community and Its Relationship to Rom Traditional Law”, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 45, s. 305-327.

Grönfors, Martti (1986) ”Social Control and Law in the Finnish Gypsy Community : Blood feuding as a system of justice”, *Journal of Legal Pluralism*, nr 24, s. 101-125
<http://www.jlp.bham.ac.uk/volumes/24/gronfors-art.pdf>

Gynther, Päivi (2007) Vilka har rätt till utbildning?, *KRUT*, nr 126 (2/2007).

Helsingin Sanomat (nätversion) 2008-07-04 *Romanien asuttamisessa käytössä laitton järjestelmä; Muuttoluvan kysyminen takaa rauhallisen yhteiselon; Asuntojonossa syrjitään romaneja romanien toivomuksesta; 2007-07-26 Omiaan arvostelleet romanitaiteilijat perustavat yhdistyksen; 2007-08-01 Kiba Lumberg teki rikosilmoituksen Ylen kirjeestä; 2007-08-18 Riku Lumbergin avoin kirje romaniyhteisölle; 2007-08-20 Riku Lumbergin kirje herättää keskustelua romaniyhteisössä.*

Keskisuomalainen (nätversion) 2007-10-20, *Romanit vaikenivat verikostosta*.

Sharma, Leena (2007) ”Rainer Friman jatkaa omiensa arvostelua”, *Suomen kuvalehti* nr 34, s. 52-55.

Vasabladet (nätversion) 2005-06-06, *Unga romer tappar sitt språk; I vuxen åldern kom intresset för det han inte fick lära sig; Endast ett fåtal får undervisning*, 2007-09-01 *Modiga män*.

Skönlitteratur och biografier

Friman, Rainer (2008) *Miehen tie*. Helsingfors : WSOY.

Lumberg, Kiba (2004) *Musta perhonen*. Åbo : Sammakko.

Lumberg, Kiba (2006) *Repaleiset siivet*. Åbo : Sammakko.

Lumberg, Kiba (2008) *Samettiyö*. Åbo : Sammakko.

Internet

Delegationen för romska ärenden

<http://www.stm.fi/Resource.phx/sve/organ/namnd/ronk.htm>

DO (2004) *Diskriminering av romer i Sverige : Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer*

<http://do.episerverhotell.net/upload/projekt/romarapportensv05.pdf>

Elämä ja valo ry.

<http://www.elamajavalo.fi/>

Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet, ARA (2008) Finland

www.ara.fi

<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=22227&lan=SV>

Ihmisoikeusliitto/Förbundet för mänskliga rättigheter, Hyvä paha perinne (2008) i *Ihmisoikeusraportti 2/2008*

<http://www.ihmisoikeusliitto.fi/julkaisut/ihmisoikeusraportti/nettilehti2.pdf>

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Ds 1997:49, *Romer i Sverige – tillsammans i förändring*, 1997

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/19/37/5fd12a9c.pdf>

Mansetori

http://www.mansetori.fi/vanha_mansetori/mansetori.uta.fi/romanit/index.html

Nationalencyklopedin (2009). Malmö : NE Nationalencyklopedin AB

www.ne.se

Nationella minoriteter i skolan (2008) Skolverket

www.skolverket.se

Nationella minoriteter och minoritetsspråk (2007), Regeringen
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/56/33/2fe839be.pdf>

De nationella minoriteternas utbildningssituation (2005) Rapport 272, Skolverket
www.skolverket.se

Pikkarainen, Heidi & Brodin, Björn (2008) *Diskriminering av nationella minoriteter i inom utbildningsväsendet*, DO:s rapportserie 2008:2
<http://do.episerverhotell.net/upload/Ladda%20ner/dorapport-nationella-minoriteter.pdf>

Romano Missio ry
www.romanomissio.fi
http://www.romanomissio.fi/projektit/kalvot/002_kuka_on_romani.pdf

Romer i Sverige – tillsammans i förändring (1997), Ds 1997:49
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/19/37/5fd12a9c.pdf>

Suomen romanien historia (2000) Undervisningsstyrelsen
www.oph.fi/attachment.asp?path=1,438,3449,15851,32118

Syrjä, Hannele och Valtakari, Mikko, *Romanien pitkä matka työn markkinoille – tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämistä*, Arbets- och näringsministeriet, Finland
http://www.tem.fi/files/20018/TEMJul_22_2008_tyo_ja_yrittajyys.pdf
(2008-09-11)

Vetenskapsrådet,
www.vr.se
http://www.vr.se/download/18.7f7bb63a11eb5b697f3800012802/forskningsetiska_principer_tf_2002.pdf

Wikipedia
<http://fi.wikipedia.org/wiki/Inkerinsuomalaiset>

Otryckt material

Intervju med Toni, genomfört 2005-09-23, Stockholm

Intervju med Sari, genomfört 2005-09-23, Stockholm

Intervju med Tanja, genomfört 2005-09-25, Stockholm

TV-program ”Aamusydämellä” på TV-Finland, 2008-11-23

Adrian Marsh, föreläsning på Södertörns högskola, 2008-12-09